

11204

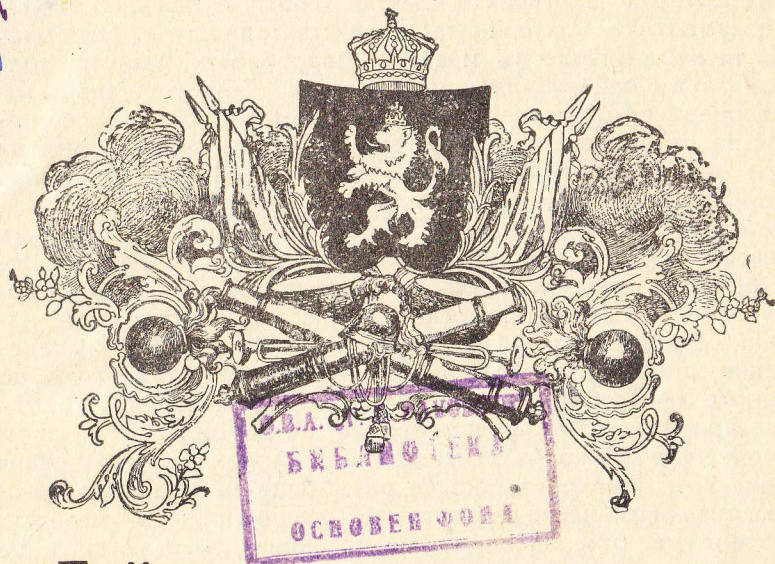
42568

ДЕЙНОСТЪТА НА РОТМИСТЪРЪ
БЕНДЕРЕВЪ СРЪБСКО-БЪЛГАРСКАТА
ВОЙНА ВЪ 1885 Г.

IV A/52

~~1419~~
~~1943~~
~~1440~~
~~1932~~

1020

Дейността на ротмистъръ Бендеревъ въ Сръбско-Българската война въ 1885. г.

(По поводъ бележките на г. Бендеревъ, печатани въ в. „Миръ“, бр. 8732—8768, 1929. г.).

При написването историята на Сръбско-българската война В. И. К. помоли писмено г-нъ Бендеревъ, като участникъ и авторъ на книга върху сжщата война, да даде своитѣ допълнителни сведения, които по разни причини не е могълъ да помѣсти въ съчинението си по историята на тази война, издадено на руски 1892. г. въ Петербургъ. Г-нъ Б. събщи въ Историческата комисия, че нѣма какво да добави. Обаче, въ замѣна на това той представи на сжщата „заклучения (виводи) по Сръбско-Българската война“. Тѣзи „виводи“ се използваха отъ комисията, доколкото имаха историческа стойност, т. е., доколкото съответствуваха на военно-историческите документи. Сжшитѣ, значително смекчени по отношение почти на всички дейци въ войната, допълнени съ нападки противъ генералъ Паприковъ и Военно-историческата комисия и придружени съ преписани данни отъ официалното издание, г. Бендеревъ напечата въ в. „Миръ“ въ редъ подлистници (броеве 8732—8768 отъ 1929 год.) подъ названиее Бележки по историята на Сръбско-Бъл-

11204
2

Следъ проучване „Бележките“ на г-нъ Бендеревъ, В. И. К. пакъ твърди, че изложението на официалната история на войната между България и Сърбия 1885 г. е напълно сходно съ документитѣ отъ войната и действителността. Наистина, тамъ тя не е влѣзла въ известни подробности, защото това не влиза въ нейния планъ на работата. Г-нъ Бендеревъ излѣзе предъ обществото чрезъ в. „Миръ“ и посочва небивалици, за да възвеличи дейността си, за да опорочи тази на други военачалници при Сливница, които сж изпълнили достойно дълга си, и за да опорочи изложението на официалното издание на войната. За това В. И. К., въ добавъкъ на своето издание, се вижда принудена да опише малко по-подробно и по-документирано дейността на ротмистъръ Бендеревъ въ Сръбско-Българската война въ качеството му началникъ на дѣсния флангъ при Сливница. По-долу, следователно, ще се разгледатъ изключително само въпроситѣ по военната дейностъ на г-нъ Бендеревъ при Сливница. Трѣбва да се признае, че твърде много би се допринесло за проникване по-дълбоко въ психиката на твърденията на бившия ротмистъръ Бендеревъ, ако се разяснѣше по-подробно неговата съзаклятническа дейностъ по детронирането на князь Александъръ отъ идванено на последния въ България до напушането престола. Това ще стане, обаче, когато се напише историята на преврата (9. августъ).

По плановѣтъ за войната.

Князь Александъръ е направилъ предъ Регенбургски, 7 години следъ войната, изявление, което е цитирано въ официалното издание. Споредъ това изявление, Князътъ е вѣрвалъ, че може да се наложи едно отстъпване задъ София. Затова той е смѣталъ, че може да бжде принуденъ да съсрѣдоточи войскитѣ си при Ихтиманъ, отдето е билъ сигуренъ, че ще настѣпи и ще бие окончателно сърбитѣ.

Г-нъ Б. се ползува отъ това изявление и го е прокаралъ навсѣкжде като червена нишка въ бележките си. Той вади отъ него заключението, че князь Александъръ е билъ за съсрѣдоточаването при Ихтиманъ и го обвинява, поради това, въ страхъ. Дали това е страхъ или само една стратегическа идея, която винаги трѣбва да се има предъ очи при подобни обстановки въ време на война отъ единъ главнокомандуващъ, който е решилъ да води борбата докрай и при всички евентуалности, е единъ въпросъ, на който всѣки просвѣтенъ читателъ ще си отговори не така, както си е отговорилъ г. Б. Обаче, г-нъ Б. не трѣбва да забравя, че и той е билъ на сжщото мнение по онова време, защото даже сжщата година, когато князь Александъръ е далъ своето изявление, той пише въ книгата си „История на Сръбско-

Българската война“ (стр. 227) следното; „Като приемаха сражението на Сливнишката позиция само съ половината отъ своитѣ сили, българитѣ съ това само облекчаваха задачата на Сръбската главна квартира. Следъ като сръбската армия разбие тая половина, не би било трудно да разбие и другата половина *някъде подъ София или въ Ихтиманскитѣ балкани*“.

Отъ научно гледище най-правилно бѣ българската армия да се съсрѣдоточи при Ихтиманъ. Но политическитѣ кръгове въ България тогава се безкокояха, че, ако бѣха допуснати сърбитѣ да преминатъ презъ София и достигнатъ до Ихтиманъ, въ това време ще се намѣсятъ великитѣ сили и по този начинъ ще бжде пропуснатъ случаятъ да бждатъ бити сърбитѣ. На това разчитаха и последнитѣ. Въ края на краищата, обаче, князь Александъръ взе решение да съсрѣдоточи армията при Сливница.

Впрочемъ, ако се приеме, че съсрѣдоточаването бѣ извършено около Ихтиманъ, успѣхътъ пакъ бѣ осигуренъ: събраната цѣла българска армия въ такъвъ случай би нанесла, може би, много по-сждбоносно поражение на сърбитѣ. Що се касае до безпокойството за интервенция, опитътъ доказва, че тя не можеше да има голѣмо значение за решителната победа. Както е известно, следъ поражението на сърбитѣ при Сливница и Драгоманъ, на 12. ноемврий въ 13 ч. руското правителство отъ името на великитѣ сили подаде нота до българското правителство за спиране военнитѣ действия. Обаче, това не побърка на князь Александъръ и на българското правителство да продължатъ боеветѣ чакъ до Пиротъ, включително (16. ноемврий).

Въпросътъ за съсрѣдоточаване при Ихтиманъ е билъ повдигнатъ само въ периода до 3. октомврий. Следъ това е повдиганъ въпросъ за отстъпление отъ Сливница предъ София, за да може по сигурно да се брани столицата отъ дветѣ посоки: отъ Сливница и отъ Брѣзникъ. Но за отстъпление на Ихтиманъ, както иска да каже г-нъ Б., не е ставало дума. Всички документи и показания по тоя въпросъ сж категорично противъ изнесеното отъ г-нъ Б. Най-доброто доказателство за това е, че по онова време София се укрепяваше усилено, когато за Ихтиманъ не се вземаха никакви мѣрки.

По самия планъ.

На 3. октомврий, когато се явява вѣроятностъ за война съ Сърбия, началникътъ на Щаба на армията, капитанъ Петровъ, избра по картата мѣстностъ, на която трѣбва да се задържатъ сърбитѣ, докато се съсрѣдоточи армията, и откоято ще мине въ настѣпление; той изпрати помощника си, капитанъ Хесапчиевъ, който да посочи точно позицията при Сливница. Следъ това, по нареждане отъ Щаба на армията се пристѣпи къмъ укрепяването на последната. На 13. октомврий Главнокомандуващиятъ, князь Александъръ,

Кърджиев и др.; всички, с изключение на капитанъ Христева, който стоеше до вратата, бѣха насѣдали върху послана слама. *Причинитѣ за тѣхното събиране и днесъ не ми сж известни (к. н.).*

Съ влизането ми въ колибата, пръвъ ме запита за положението на дѣсния флангъ началникътъ на Западния корпусъ; следъ като му доложихъ за всичко чуто и видено, той поиска да узнае моето мнение, може ли дѣсния флангъ да се удържи на заетата позиция единъ — два дни, до пристигане подкрепления отъ Южна България и пр. . .

Следъ това кап. Поповъ посочилъ какъ трѣбва да се заема фланга следъ изгубването на Мека Цревъ и какъ мнението му било възприето, и, *„Понеже времето не трѣпеше отлагане, трѣбваше да се бърза съ привеждане въ изпълнение разпореденията отъ щаба на корпуса“* (к. н.), веднага се разотишли; той и Бендеревъ заминали презъ Сливница за фланга. Въ с. Сливница той заповѣдалъ на адютанта си, подпоручикъ Мариновъ, който го придружавалъ, да заведе колитѣ съ шансовия инструментъ на позицията.

Отъ първо прочитане читателътъ ще забележи голѣмата разлика между цитираниѣ спомени. Адютантътъ, подпоручикъ Мариновъ, казва, че отишли съ дружиния си командиръ въ 9 ч., и излага разискванията въ съвета отъ самото начало до края. Споредъ него, *Князътъ* председателствувалъ той давалъ думата и той прекратилъ спора. Споредъ дружинния командиръ, кап. Поповъ, двамата отишли въ 3 ч. презъ нощта, въ края на съвета; той не е чулъ никакви прения; за него целта и решенията на съвета сж останали неизвестни и до 1907 г., когато е представилъ споменитѣ си въ В. И. К. Това не е чудно, защото за тоя съветъ пръвъ пжтъ писа официалната история; по-рано не ставало дума за него. Кап. Поповъ казва, че, щомъ влѣзълъ, запитали го за положението, и, щомъ свършилъ доклада, веднага заминали, защото времето било напреднало. Най-после, споредъ кап. Поповъ, Князътъ не е билъ тамъ.

За да видимъ кой е правъ, ще предадемъ накратко и описанието на кап. Паприковъ, съ когото се съгласяватъ и всички живи свидетели, които В. И. К. разпита.

Споредъ капитанъ Паприковъ, въ 4 ч. сл. пл. на 4. Князъ Александъръ пристигналъ на позицията, запозналъ се съ положението и намѣрилъ, че, съ заемането на Мека Цревъ отъ сърбитѣ, дѣсниятъ флангъ е въ опасност. Тогава, по предложението на рот. Бендерева, решили да се атакува Мека Цревъ презъ нощта. Следъ това Князътъ си отишелъ въ Сливница въ хана, а к-рътъ на корпуса, заедно съ н-къ Щаба к-нъ Паприковъ, потърсили мѣсто и установили щаба въ казаната колиба, която отстои на 2¹/₂ км. отъ Сливница. Въ

тая колиба вечерта билъ свиканъ съветъ, въ който Князътъ не е билъ.

Решено било: 1) нощната атака да не се предприема; 2) позицията била раздѣлена на участъци и назначени началници; 3) ржководството на отбраната поема командирътъ на корпуса; 4) позицията се отбранява упорно и пасивно, съ изключение на дѣсния флангъ, кждето поради обхода на сърбитѣ, се предвиждаха активни действия; 5) началницитѣ на лѣвия флангъ и на центъра да не разчитатъ на резервитѣ, защото тѣ ще бждатъ потрѣбни за дѣсния флангъ; 6) на началника на дѣсния флангъ обещаха помощъ отъ 2 дружини и една батарея и 7) конницата, освенъ 1 ескадронъ, да се изпрати да разузнава къмъ Брѣзникъ.

Следъ като взели тѣзи решения, к-рътъ на корпуса и началникътъ Щаба му отишли въ Сливница, докладвали на Княза, който одобрилъ решенията, върнали се и предали последнитѣ на началницитѣ, които заминали по участъцитѣ си.

Отъ разказа на кап. Поповъ става ясно, че той сж адютанта си, е дошелъ въ колибата, следъ като командирътъ на корпуса и началникътъ на щаба сж се върнали отъ доклада при Княза. Следъ като го разпитали набърже, разотишли се всички. Кап. Поповъ и подпор. Мариновъ не сж присѣствували въ съвета, а сж дошли следъ него. Затова кап. Поповъ нито знае за какво е събранъ съветътъ, нито е чулъ нѣкакви прения, нито поменава за отиването на докладъ въ Сливница.

Зап. подполков. Мариновъ, който твърди, че като дружиненъ адютантъ е проследилъ пренията въ съвета, не цитира нито едно отъ взетитѣ по-рано решения. Напротивъ, той казва, че тамъ е разискванъ само въпроса какъ да се действува — отбранително или нападателно, въпросъ, който не е отъ компетентностъ на съвета: защото последниятъ е въ корпуса, а не въ Щаба на армията (Главната квартира), т. е. въ София. Най-после, за сега остава необяснено какъ запасния подполков. Мариновъ, въ качеството си на адютантъ, стоещъ при вратата и задъ чувала въ колибата, е могълъ да види Княза, който се ржкувалъ съ дружинния му командиръ и капитанъ Кутинчева, давалъ думата, прекрѣсвалъ пренията и пр., когато въ сжщностъ нито капитанъ Кутинчевъ, нито самиятъ Князъ сж били тамъ.*)

*) В. И. К. пакъ запита по въпроса запас. генералъ Блъсковъ, който е участвувалъ въ съвета. Той стговори: *„Заявете категорично отъ мое име, че Князътъ не бѣше въ съвета и че подобенъ разговоръ въ съвета не е воденъ“*.

Що се касае до к-нъ Кутинчевъ (сега генералъ отъ запаса), той заяви на В. И. К.: 1) че съ майоръ Гуджевъ се е видѣлъ за пръвъ пжтъ на 5. ноемврий, отивайки да засили дѣсния флангъ, следъ като е била разпрѣсната дружината на кап. П. Христовъ и 2) че съ Князъ Александъръ се е видѣлъ за пръвъ пжтъ въ боя при Драгоманъ на 9. ноемврий. Следователно, той не е билъ въ съвета.

В. И. К., следъ обстоенъ докладъ на сътрудника, който разучаваше документитѣ и описваше военнитѣ действия, въ смисълъ на изложеното, намѣри, че отъ научно гледище споменигѣ на зап. подполков. Мариновъ С. могатъ да бждатъ предметъ на психологията, а не на историята. По сжщитѣ причини не му отговори на статиитѣ, печатани въ в. „Миръ“ броеве 8102, 8103.

Както се вижда, източникътъ на г-нъ Бендеревъ, върху който той създава своята нова нападателна стратегия, не лава вѣрни факти, защото истинността му се отрича отъ най-важнитѣ документи и показания въ В. И. К.

По избора на Сливнишката позиция и съсрѣдото- чаването на нея.

Обикновено армиитѣ се съсрѣдоточаватъ въ областитѣ, задъ които ще действуватъ, а следъ това на стѣпватъ и се развърщатъ. Така постѣпиха сѣрбитѣ. Българитѣ не постѣпиха така. Тѣ съсрѣдоточиха армията си на самото бойно поле. Това съсрѣдоточаване се извърши при най-трудни условия, защото българскитѣ войски, по необходимостъ, бѣха разположени на границата ѝ срещу Сърбия и срещу Турция.

Веднѣжъ възприето това съсрѣдоточение, то се изпълни съ удивителна настойчивостъ отъ щабоветѣ на армията и на корпуситѣ и съ най-голъма енергия отъ по долнитѣ началници. Отрядитѣ, които го прикриваха, успѣха да забавятъ половината Нишавска армия два дни, $\frac{1}{4}$ — три дни и останалата $\frac{1}{4}$ — 5 дни. Самитѣ тѣ се съсрѣдоточиха при Сливница навреме и взеха участие още въ първия день на сражението. Позицията при Сливница бѣ напълно укрепена и подготвена за активна отбрана. Изборътъ на района за съсрѣдоточаване българската армия, подготвителнитѣ работи за да се извърши успѣшно това съсрѣдоточаване, изборътъ на Сливнишката позиция, на която да се сломи нападателниятъ поривъ на сѣрбитѣ и следъ това да имъ се нанесе окончателенъ ударъ и начинътъ на самата отбрана съдържатъ въ себе си разбиране военната наука и военното изкуство, воля въ прилагането имъ на практика, смѣлостъ за отразяване вражескитѣ удари и за нанасяне решителенъ ударъ на противника и въ голѣма степенъ рискъ. Всички тѣзи качества оставатъ като активъ на българското командване въ лицето на Князь Александъръ и неговитѣ млади помощници — млади офицери, току-що завършили генералъ-щабна академия.

Г. Б. иска да намѣри противоречие въ това, че, отъ една страна, историята хвали укрепяването на Сливница, а отъ друга, намира, че природно силниятъ центъръ е укрепенъ, докато слабитѣ естествено флангове на позицията не били укрепени. Историята само констатира състоянието на укрепяването; но не го осжда. Напротивъ, при малкото време и

срѣдства, съ които българскитѣ войски разполагаха, тѣ направиха възможното. За задържане позицията бѣ необходимо да се укрепи, преди всичко, центърътъ, а следъ това — фланговетѣ, на които се предвиждаше да се действува активно, и протежението на които не можеше да се знае въ началото.

По заемане фланга отъ ротмистъръ Бендеревъ.

Следъ взетитѣ решения по организиране отбраната на Сливница въ съвета презъ ноцта срещу 5. ноемврий командирътъ на корпуса, майоръ Гуджевъ, и началникътъ на щаба м-к-нъ Паприковъ, отидоха въ Сливница, докладваха на Княза, върнаха се и съобщиха на събранитѣ началници, че взетитѣ решения сж одобрени. По-нататкъ кап. Паприковъ пише:

„Началниците на участъцитѣ сж отишли по участъцитѣ си да правятъ разпореждания безъ всѣкакви искания, съ изключение на ротмистъръ Бендеревъ, който е търсилъ срѣдства да се отклони отъ назначението, като изисквалъ да се събератъ всички части, които влизатъ въ състава за отбраната на фланга, и да му се предадатъ, като това си искане е мотивиралъ съ това, че той не е знаелъ де и какъ сж разположени частитѣ, че войскитѣ, които му се даватъ, сж били недостатъчни, и други подобно неизпълними искания. Въобще, при това назначение ротмистъръ Бендеревъ се е държалъ, като че първото му искане и настояване да му се даде една дружина, за да атакува сѣрбитѣ на Три Уши, е оставало твърде съмнително, дали то не е искано, само защото ротм. Бендеревъ е билъ увѣренъ, че подобно нѣщо нѣма да се допусне. При 1.2 часа той се е наемалъ да извърши много повече съ една дружина, а когато за сжщата целъ му даватъ 5 дружини, той търси срѣдства да се откаже отъ назначението, което му се дава. Отъ щаба на корпуса ротмистъръ Бендеревъ си е отишелъ, така че било и възможно да се върва, че той, като назначенъ въ разпореждане на корпуса и като другаръ (помощникъ), на военния министъръ, е могълъ да се откаже отъ назначението, което му е дадено.“

Едно отъ исканията на ротмистъръ Бендеревъ, следъ като му е била дадена заповѣдъ да поеме командването на дѣсния флангъ на Сливнишката позиция, е било да се осигури пѣтя на отстѣпването му. По тоя въпросъ самъ ротм. Бендеревъ въ книгата си, стр. 235, пише: „Още преди да земе дѣсния флангъ — седловината между Три Уши и Леща — Бендеревъ поиска отъ началника на позицията да изпрати дружината на капитанъ Мандаджиевъ и 1. батарея отъ 1. арт. полкъ въ тила на фланга, на в. Градище, който представлява прекрасна позиция за прикриване отстѣпленieto на войскитѣ отъ Сливнишката позиция. Само съ обезпечение

пжтя на отстжплението можеше да се мисли за заемане позиция на дѣсния флангъ“ (к. н.).

Това е първият случай, въ който на Сливница се заговорва за отстжпление, и тази е едничката мѣрка, взета за него.

Следъ като капитанъ Паприковъ изпрати дружината и батареята на в. Градище и обезпечи отстжплението на ротм. Бендеревъ, последниятъ зае фланга.

Относително заемането в. Леща г. Б. на стр. 235 отъ книгата си пише: „К-нъ Бахчевановъ, като получи заповѣдъ да застане на дѣсния флангъ, като не знаеше кжде се начева и кжде свършва последниятъ, разположи се на в. Леща съ фронтъ къмъ Малово, и по такъвъ начинъ случайно попрѣчи на сръбската конна бригада да заеме тоя пунктъ, който владѣе дѣсния флангъ така, както 9. полкъ отъ Дунавската дивизия завладѣ Мека Цревъ. Ако не бѣше тая случайностъ, сърбитѣ щѣха да се озоватъ господари на цѣлия дѣсенъ флангъ и пр.“

Това е вѣрно. К-нъ Бахчевановъ въ реляцията си пише: „Въ 12 часа презъ ноцта получихъ приказание отъ командира на Западния корпусъ да замина още сжщата ноцъ да взема една височина около Мало Малово, на дѣсния флангъ на Сливнишката позиция“.

Отъ своя страна, г. Паприковъ пише, че, когато се научилъ, какво к-нъ Бахчевановъ отстжпилъ отъ Малово въ Сливница, и че сърбитѣ заели Малово, повикалъ го при себе си и му заповѣдалъ: „немедлено да заеме в. Леща, независимо отъ това, дали тя е заета или не отъ сърбитѣ, а ескадронътъ да заеме М. Малово. На к-нъ Бахчевановъ е указано, че, ако той до съмване не заеме в. Леща, за произволното му отстжпление отговорността ще падне върху него“.

В. И. К. разполага съ документи, откоито се вижда, че г. Бендеревъ е знаелъ цитираното, когато е писалъ своята книга.

Дейността на ротмистъръ Бендеревъ на 5. ноемврий.

На 5. ноемврий българитѣ на Сливница разполагаха съ 13³/₄ дружини, откоито две отъ опълченци и доброволци, 40 орждия и 3 ескадрони. Сърбитѣ разполагаха съ Дринската и Дунавската дивизии и конната бригада — всичко 19 дружини, 10 ескадрона и 72 орждия. Движеха се къмъ Сливница: българи отъ Брѣзникъ — 6³/₄ дружини и 2 ескадрона, сърби отъ Врабча—(Шумадийската дивизия) 9 дружини 24 орждия и 2 ескадрона.

Сутринътъ българитѣ бѣха заели участъцитѣ си. Обшиятъ резервъ бѣ разположенъ задъ дѣсния флангъ на центъра, т. е. близо до дѣсния участъкъ.

Частитѣ въ дѣсния флангъ, командувани отъ ротмистъръ Бендеревъ, бѣха разположени както следва: въ първа линия, влѣво, — 2./4. дружина на к-нъ Поповъ и една планинска батарея, вдѣсно (върха Леща), — 3./1. дружина на капитанъ Бахчевановъ съ единъ ескадронъ; въ втора линия задъ дружината на капитанъ Попова, бѣ разположена съставената отъ запасни и опълченци дружина на капитанъ Букурещлиевъ, а въ отстжпвѣ влѣво на сжщата дружина — 1./5. дружина на капитанъ Кутинчевъ. 2./4. дружина съ 1 батарея — на върха Градище обезпечаваше отстжплението на Бендеревъ.

Къмъ 8—9 часа сутринътъ, когато капитанъ Бахчевановъ пристигаше на върха Леща, Сръбската конна бригада тръгна отъ Малово презъ Леща, за да обхване дѣсния български флангъ. Бригадата получи заповѣдъ да отложи обхвата за следния день, обаче, боятъ се бѣ почналъ и не бѣ възможно да се прекрати; напротивъ, той обхвана цѣлия дѣсенъ участъкъ, а следъ това се разпротрѣ и въ другитѣ участъци.

Както въ книгата си, така и въ бележитѣ си г. Бендеревъ приписва развитието на боя въ дѣсния участъкъ на личната си инициатива, което не е вѣрно.

На стр. 236 и 237 въ книгата си г. Б. пише, че въ 8 ч. пр. пл. *)), когато всичкитѣ части отъ дѣсния флангъ били по мѣстата си, дошелъ Князътъ, ротмистъръ Бендеревъ му рапортувалъ и, понеже въ сжщия моментъ започналъ боятъ на Леща, той поискалъ позволение да премине въ атака. Князътъ не се съпротивилъ, т. е. оставилъ му свобода на действие.

Обаче, въпрѣки това, цѣли три часа, споредъ г. Б., или 2 часа, споредъ официалната история, ротмистъръ Бендеревъ не предприема нищо, нито даже едно разузнаване. Едва въ 11 ч. пр. пладне ротмистъръ Бендеревъ донася въ щаба на корпуса: „вдѣсно отъ насъ се чува силна оржжейна престрелка, вѣроятно противъ к-нъ Бахчевановъ. Отивамъ на изстрелъ съ дружината на Попова, пл. батарея на Сяляновски и дружината на к-нъ Букурещлиева. Пратете ни една дружина поддържка.“

Въ действителностъ и следъ това донесение ротмистъръ Бендеревъ пакъ не тръгва за желаната отъ него атака. Въ 11 ч. 10 м. той изпраща друго донесение; „Не трѣбва да оставимъ к-нъ Бахчевановъ на погибель *). Обезпечете, колкото можете, лѣвия флангъ и всички свободни войски изпратете на дѣсния флангъ. Чакамъ Букурещлиева и последната рота на к-нъ Попова, за да настжпя“.

*) Споредъ официалната история то е било около 9 ч. пр. пл.

*) Въ книгата на стр. 236 г-нъ Б. е замѣнилъ думата „на погибель“ съ думата „безъ поддържка“. В. И. К.

Частитѣ, които чака ротм. Бендеревъ още отъ сутриньта, сж при него, въ резервъ на 1000 крачки задъ бойната линия.

Но ротмистъръ Бендеревъ пакъ не тръгва да спаси Бахчеванова „отъ погибель“. Въ 11 ч. 15 м. пристигна на дѣсния флангъ командирѣтъ на корлуса, майоръ Гуджевъ, и веднага заповѣда на ротмистъръ Бендеревъ да атакува сърбитѣ, които водятъ бой противъ Бахчеванова, като обещахъ да изпрати подкрепление.*)

Следъ тая категорична заповѣдъ всѣки ще помисли, че ротмистъръ Бендеревъ ще мине въ решителна атака. Нищо подобно. Въ книгата си, стр. 237, той пише: „Атаката бѣ произведена въ две колони по две различни направления. *Работата се състои въ това, че колонитѣ играеха роль на рекогносцировачни отряди (к. н.).* За резервъ трѣбваше да служатъ събранитѣ отъ Брѣзникъ части и отрядѣтъ на Градище, но тъй като еднитѣ и другитѣ бѣха доста далечъ назадъ (4—5 км.), *атаката се явяваше прибързана и не безъ рискъ*, (к. н.), безъ да се гледа на обещанието за бързо изпращане поддръжки“.

Нищо вѣрно нѣма въ цитата. Отрядѣтъ отъ Градище бѣше частъ отъ дѣсния флангъ, и ротмистъръ Бендеревъ можеше да го привлѣче, когато поиска. Що се касае до не събранитѣ части отъ Брѣзникъ тѣ нѣмаха назначение да поддържатъ флангъ, а трѣбваше да се събератъ и да образуватъ общъ резервъ. Самитѣ подкрепления на дѣсния флангъ, обаче, трѣбваше да се изпратятъ отъ общия резервъ при Сливница — 4 дружини. Въ тоя моментъ тѣ бѣха вече изпратени, защото челнитѣ дружини отъ Брѣзникъ бѣха вече приближили. И така, атаката не само не бѣ прибързана и рискована, както казва г. Б., но закѣснѣ.

На сжщата стр. 237 г. Б. пише: „Дѣсната колона състоеше отъ 4./2. дружина, пл. батарея и отряда на капитанъ Букурешлиевъ и пр.. Въ лѣвата колона се намираше 1./5. дружина на к-нъ Кутинчевъ, първата се насочи къмъ Леща, а втората — къмъ Мека Цревъ. Въ момента на тръгането на колонитѣ и пр. . . .“

И тъй г. Бендеревъ пише, че е предприелъ атака едновременно съ две колони въ две посоки.

Да видимъ какво ще каже началникѣтъ на дѣсната колона, к-нъ Ив. Поповъ. Въ възпоменанията си стр. 34 той пише: „Въ 11¹/₂ часа пр. пл., по заповѣдъ отъ началника на дѣсния флангъ, преминахъ въ настѣпление, съ назначение да произведа рекогносцировка (к. н.) съ отрядъ 4./2. дружина, планинската 3—ф. батарея на к-нъ Силяновски и дружината на к-нъ Букурешлиевъ, по посока на с. Гол. Малово.“

*) Бендеревъ—„Сръбско—Българската война“ стр. 236.

На стр. 48 сжщиятъ пише: „Въ Сръбско-Българската война отъ Бендерева стр. 237 погрѣшно е казано, че настѣплението е било произведено съ две колони още отъ началото. Възможно е да сж се раздѣлили следъ преминаването въ преследване на противника. . . . Този рекогносцироваченъ отрядъ впоследствие бѣ подкрепенъ отъ всички други части“.

Началникѣтъ на дѣсната измислена колона, к-нъ Кутинчевъ въ реляцията си, писана 21. XI. 1885. год., пише: „Дружината следъ пристигането си подъ височината Синята Чука (Мека Цревъ), по приказание на майоръ Гуджева, биде вдигната въ първата линия и пр. . . .“

И тъй нѣма още настѣпление, а само рекогносцировка; ротмистъръ Бендеревъ не побутва още нито дружината на кап. Кутинчевъ, нито резерва на Градище, който му осигурява отстѣплението.

Когато разузнавателниятъ отрядъ стига гребена надъ Маловската долина, той бѣ обстрелянъ отъ Мека Цревъ; капитанъ Поповъ обърна 16. и 14. роти противъ Мека Цревъ и продължи настѣплението къмъ Малово съ другитѣ части. Едва сега ротмистъръ Бендеревъ взема мѣрки въ посока на Мека Цревъ. Въ това време пристигна 3./3. дружина, изпратена отъ резерва въ Сливница, и Бендеревъ я насочва къмъ Мека Цревъ. Следъ това, по заповѣдъ на Гуджева, излиза въ бойната линия и Кутинчевъ, който не бѣ получилъ никаква задача отъ Бендеревъ, и не знаеше накѣде да настѣпва. Ето защо той отиде при него за указания и тогава последния го насочва противъ Мека Цревъ. Следъ това Гуджевъ изпраща 1./4. дружина, като я насочва на Мека Цревъ, и заповѣдва на батареята отъ резерва на дѣсния флангъ да настѣпи отъ Градище. Въ това време по свой починъ минава въ настѣпление и Бахчевановъ отъ Леща. По тоя начинъ цѣлиятъ дѣсенъ флангъ, подкрепенъ съ две дружини отъ общия резервъ, безъ дружината, която осигурява отстѣплението на фланга на Бендеревъ, мина въ общо настѣпление.

По-нататкъ при войскитѣ, които настѣпваха къмъ Малово, ротмистъръ Бендеревъ се яви само веднѣжъ, и за извършеното отъ него ето какво пише командирѣтъ на 4./2. дружина.

„Азъ му показахъ на отстѣпващитѣ неприятелски части, които представяха още доволно компактни маси, и на нашата тънка верига, като изказахъ мнение, че е време за привеждане частитѣ въ по-добъръ редъ, че въ случай, ако противникѣтъ предприеме контъратака, да има съ какво да се посрещне; той се съгласи и ми заповѣда да се разпоредя за привеждане частитѣ въ редъ, като предамъ за това по цѣлата бойна линия въ тоя участъкъ, и веднага си замина. Едва що бѣхъ се разпоредилъ за привеждане въ редъ дружината

и бѣхъ изпратилъ адютанта да предаде заповѣдта въ съседнитѣ части, когато се зачу отзадъ първиятъ топовень гърмежъ отъ наша страна отъ полската артилерия, която бѣше се снела на позиция на първоначалната наша позиция, и гласътъ на ротмистъръ Кърджиевъ, яздещъ по гребена на седловината и викащъ: „Напредъ“ „напредъ.“ Бойната линия настѣпи въ такава тънка верига“ . . . . .

По-нататкъ ротмистъръ Бендеревъ нѣма никакво участие въ действията къмъ Малово. К-нъ Поповъ пише: „Следъ това нито е идвалъ, нито е получавано заповѣдъ отъ него“. Въ случая, следователно, командната дейность на ротмистъръ Бендеревъ бѣ само тази, че той повѣри ржководството на ротм. Кърджиевъ — човѣкъ смѣлъ, който тикна частитѣ напредъ.

Ротмистъръ Бендеревъ, обаче, остава до края на боя при частитѣ противъ Мека Цревъ и лично води действията тамъ. Тия действия сж описани обстойно въ официалната история (стр. 403—406). Отначало тѣ се развиваха добре. Следъ това ротмистъръ Бендеревъ изпусна частитѣ отъ ржцетѣ си, като едни отъ тѣхъ се отклониха къмъ Малово, а на Мека Цревъ останаха всичко 8¹/₂ роты. Отъ последнитѣ роты 5¹/₂ излѣзоха напредъ и заеха Три уши, но тѣ бѣха контр-атакувани отъ сѣрбитѣ и разпрѣснати. На Мека Цревъ останаха само три роты отъ 1./5. дружина на капитанъ Даневъ, но безъ дружиненъ командиръ, който се бѣ отлжчилъ. Кѣсно вечертъта при тѣхъ дойде командирътъ на Бдинския полкъ, капитанъ Мариновъ, който доведе събранитѣ отъ него „12 редове“ отъ прѣснатитѣ роты. Той постази за началникъ единъ отъ ржнитѣ командири и заповѣда да останатъ на височината, като обеща на сутринта да имъ изходатайствува смѣна.

И тъй, при съвета срещу 5. ноемврий командирътъ на корпуса взе решение да действува съ дѣсния си флангъ активно въ случай, че сѣрбитѣ предприематъ обходъ на сжщия. Това решение бѣ известно на ротмистъръ Бендеревъ. На следния день почна бой на крайния дѣсенъ флангъ. Въпрѣки решението на командира на корпуса, въпрѣки необходимостта началникътъ на дѣсния флангъ да вземе активни мѣрки срещу настѣпилитѣ най-вдѣсно сѣрби, дори и безъ заповѣдъ, а по своя инициатива, ротмистъръ Бендеревъ бездействиуваше 2¹/₂ часа и не предприе нито даже едно разузнаване. Едва следъ като командирътъ на корпуса лично заповѣда на последния да атакува, той предприе разузнаване.

Това разузнаване се превърна въ нападение, но не отъ ротмистъръ Бендеревъ, а отъ командира на корпуса, който тласна напредъ останалитѣ части отъ дѣсния флангъ и други сдружини отъ резерва.

На Мека Цревъ ротмистъръ Бендеревъ ржководи боя сполучливо само въ началото, но въ края, той бездействиува-

ше, изпусна частитѣ отъ ржцетѣ си, както ще видимъ, атаката пропадна, въпрѣки храброто държане на войскитѣ и голѣмитѣ поражения, нанесени на сѣрбитѣ.

Ротмистъръ Бендеревъ не направи, сжщо така, нищо, за да се приведатъ частитѣ му въ редъ. Частитѣ отъ Мека Цревъ, освенъ тритѣ роты, бѣха съвсемъ прѣснати чакъ дори до Сливница. Частитѣ, които настѣпваха къмъ Малово, навлѣзоха въ селото и се размѣсиха. Само частитѣ, изпратени по склона на Чепанъ, и 1./5. дружина запазиха известенъ редъ.

Началникътъ на щаба на корпуса, капитанъ Паприковъ, по този случай пише:

„Следъ свършването на боя, началникитѣ на участъцитѣ е трѣбвало да се яватъ въ Щаба на корпуса на позицията и да доложатъ за действията си презъ денъ и за положението на частитѣ си. Тѣ се събрали въ центъра на позицията къмъ 7 часа после обѣдъ. Приятно е било да се слушатъ докладитѣ за прекраснитѣ действия на центъра и на лѣвия флангъ, а още по-приятно е било да се слуша, че частитѣ сж били въ порядъкъ и готови да продължаватъ действията си на следния день. При все това началникитѣ на лѣвия флангъ и на центъра сж се оплаквали отъ силното изтощение на частитѣ и сж искали, ако може, да имъ се дадатъ подкрепления и да се направи нѣщо, за да може да имъ се доставява храна, понеже е имало войници, които отъ два деня не сж яли нищо. Приятно е било да се слушатъ разказитѣ на началника на дѣсния флангъ за отдѣлни подвизи, за храброто държане на войникитѣ, за отстѣпленieto на противника и пр., но дваждъ по неприятно е било да се слуша отъ устата на началника на дѣсния флангъ да докладва, че частитѣ му сж разстроени окончателно. Когато е билъ запитанъ кжде и какъ сж разположени частитѣ и въ какво положение се намиратъ тѣ, на тѣзи въпроси началникътъ на фланга не е могълъ да отговори положително (к. н.). Той е докладвалъ, че има части въ Малово, че има такива и на първата чука, но де какви части е имало разположени, това не му е било известно. При този докладъ на началника на фланга, началникътъ на Щаба на корпуса е забележилъ, че успѣхитѣ на дѣсния флангъ, щомъ частитѣ сж разстроени и не приведени въ порядъкъ, е равенъ на поражение, и че сега фланга е поставенъ въ много по-опасно положение, въ случай че неприятелътъ би ни атакувалъ на следния день. Когато е билъ предложенъ въпросътъ: какво трѣбва да се прави на следния день, началникътъ на дѣсния флангъ е заявилъ, че той не може да отговаря за фланга, ако не му се дадатъ подкрепления и ако не се устроятъ презъ ноцта частитѣ му, и тукъ е заявилъ буквално следното: „Сега на дѣсния флангъ нѣма нито единъ взводъ цѣлъ“ (к.

н.). Предвидъ на това, че на лѣвия флангъ на следния денъ е угрожавала по-голяма опасностъ отъ обходъ, началникътъ на фланга е искалъ подкрепления. После тѣзи доклади не е било възможно да се вземе нѣкое окончателно решение, докато не се доложи за всичко подробно на Главнoкомандуващия. При все това, станалъ е разговоръ за действията на следния денъ и е изказано мнение, щото частитѣ отъ дѣсния флангъ да отстъпятъ на позициитѣ, които се заемали презъ деня, за да могатъ да се устроятъ и приведатъ въ порядъкъ, а така сжщо нѣкои части да се оттеглятъ задъ центъра на позицията, за да съставятъ общъ резервъ.“

Ротм. Бендеревъ не признава да е билъ доклада му такъвъ, обаче, въ книгата си (стр. 259) той казва, че, следъ тоя докладъ, Князътъ му заповѣдалъ да се готви за настѣпление*). Отъ друга страна мѣрките, които се взематъ за приведане въ редъ фланга веднага следъ неговия докладъ, изпращането на 2./3. и 1. Пловдивски дружини на дѣсния флангъ, показватъ, че докладътъ е билъ такъвъ или най-малко приблизително такъвъ. Впрочемъ, за състоянието на частитѣ въ Малово ни е оставилъ добро описание командирътъ на 4./2. дружина, капитанъ Поповъ, а за ония на Мека Цревъ — командирътъ на 2./3. дружина, капитанъ Тошевъ, въ съчинението си „Писма отъ войната“ стр. 146.**)

Следъ тѣзи доклади на началникитѣ на частитѣ майоръ Гуджевъ и началникътъ щаба му, капитанъ Паприковъ, докладвали на Княза въ Сливница за положението на бойната линия. При този докладъ капитанъ Паприковъ е поставилъ на разглеждане въпроса да се остане ли на Сливнишката позиция, или да се отстъпи предъ София. Капитанъ Паприковъ пише, че къмъ тая постѣпка го навелъ докладътъ на ротм. Бендеревъ. Но и безъ този докладъ длъжностъ е началникътъ на щаба да проучва всички действия, които може да се наложатъ, и да докладва за това. Мотивитѣ на кап. Паприкова сж следнитѣ: ако Западниятъ корпусъ бжде разбитъ на Сливница, то столицата пада, и подкрепленията отъ Южна България ще отстъпятъ. Ако ли се отстъпи предъ София, сѣрбитѣ не могатъ да атакуватъ столицата по-рано отъ два дни, а въ

*) Въ бележитѣ си (в. Миръ бр. 8742) Б. пише, че Князътъ му далъ заповѣдъ за отстъпление. Въ книгата си стр. 259 сжщиятъ пише, че му заповѣдалъ „да се готви за отстъпление на другия денъ“. Последното е вѣрно, само че не е казано „на другия денъ“. Съобщено е било на началникитѣ на участъцитѣ, „че отстъплението до разяснение обстановката не е невъзможно, та да бждатъ готови за подобно нѣщо“.

***) Споредъ к-нъ Поповъ, освенъ тритѣ роти съ които дошелъ к-нъ Кутинчевъ къмъ 9 ч. сл. пл. и които не били разстроени, всички останали, безразлично къмъ кои части принадлежатъ, той презъ нощта разпредѣлилъ на толкова групи, колкото офицери имало.

това време ще пристигнатъ отъ Южна България още 20 дружини и цѣлиятъ 2. артилер. полкъ, и армията не само ще бжде въ състояние да отбие сѣрбската атака, но и ще премине веднага въ настѣпление. Това мнение напълно сходя съ мнението на г. Б. въ книгата му (стр. 227). Обаче, решено било „по политически причини“ да не се отстъпва.

Решенъ да води борбата до край, Князътъ телеграфиралъ въ София, че е възможно да се отстъпи, и препоръчалъ хазната да се вдигне отъ София и пр.

Както видѣхме, ротмистъръ Бендеревъ не искаше да земе повѣрениа му флангъ отъ позицията, докато не му се осигури отстъплението. Той не посмѣ да вкара въ боя частитѣ, които му осигуряваха това отстъпление. Между това самиятъ той не позволява на началника на щаба на Западния корпусъ да разглежда въпроса за отстъпление и на Княза да вземе нѣкои по-необходими мѣрки, които трѣбваше да се взематъ още съ обявяването на войната. Въ София, наистина, сж се уплашили отъ тая телеграма, но стрѣхътъ въ случая не е у Княза и у Паприкова.

Дейността на ротмистъръ Бендеревъ 6. ноемврий.

Г-нъ Бендеревъ въ книгата си (стр. 269) описва бся на 6. ноемврий въ общи черти така:

На 6. сутринтъта се почнала непрекъснатата стрелба на българския лѣвия флангъ. Бендеревъ, като предполагалъ, че тамъ сѣрбитѣ водятъ сериозна атака, смѣталъ за престѣпно да се бездействиува, затова събралъ дружиннитѣ командири на съветъ и предложилъ да избератъ едно отъ дветѣ: или да изпратятъ помощъ на лѣвия флангъ, или да преминатъ въ настѣпление, за да отвлѣкатъ вниманието на сѣрбитѣ отъ лѣвия флангъ. Дружиннитѣ командири едногласно приели второто предложение. Тогава, оксло 10 ч. пр. пл., Бендеревъ изпратилъ въ щаба на корпуса следното донесение:

„Прося ви, известявайте, какво се върши по вази, за да съобразяваме своитѣ действия. Получихме приказанието ви, пратено съ единъ конвоентъ. Ако прикажете всѣка минута, можемъ да вземемъ висотата Синь Камъкъ (Мека Цревъ) за когото ви донесохме, че е взетъ отъ неприятеля...“

Следъ това, безъ да казва дочакалъ ли е или не заповѣдъ за атака, той пише, че заповѣдалъ на дружинитѣ на капитанитѣ Тошевъ, Кутинчевъ и Бѣлинсвъ да атакуватъ Синята Чука (Мека Цревъ), като възложилъ рководството на атаката на капитанъ Мариновъ. Когато повели атаката до половина, получили се отъ Щаба на корпуса три заповѣди една следъ друга, да се спрѣ атаката, и Бендеревъ я спрѣлъ.

„Какво е подбудило Щаба да спре атаката, останало неизвестно на Бендерев“, пише самият той въ книгата си. Следъ това ротмистъръ Бендеревъ донесълъ въ Щаба за важността на Мека Цревъ и за лесното ѝ превземане, и Щабътъ на корпуса разрешилъ да се атакува и Мека Цревъ била превзета. Г. Б. въ бележките си въ в. „Миръ“ поддържа казаното въ книгата си и твърди, че атаката била спрѣна, понеже Князътъ и Паприковъ сж били обладани отъ страхъ.

Всичко това е исторически невѣрно.

На 6. не е имало сериозенъ бой на българския лѣвъ флангъ и не е имало нужда и не сж искани подкрепления даже отъ общия резервъ, а още по-малко отъ дѣсния флангъ. Инициативата да се атакува съ дѣсния флангъ, за да се привлѣкатъ сѣрбитѣ къмъ тоя флангъ, дето и безъ това тѣ бѣха най-силни, би била съвсемъ неумѣстна. Впрочемъ, важното е тукъ, че презъ този день дѣсния флангъ не е произвеждалъ никаква атака, както се сили да каже г. Б. Нито единъ отъ дружиннитѣ командири, било въ реляциитѣ си, било въ възпоменанията си, не казва да е събиранъ съветъ и да е взето решение за атака. Възможно е да е имало случайно събрание на приказки и размѣна на мисли, на което г. Б. сега дава характеръ на съветъ. Възможно е въ този случай, поради съзнанието, че е направена голѣма грѣшка съ изоставянето на Мека Цревъ, да се е повдигналъ въпросътъ да се заеме отново тая висота. Що се касае, обаче, до донесението, което г. Б. цитира, то не е изпратено преди настѣпленieto — „около 10 ч. пр. пл.“, но въ 1 ч. 40 м. сл. пл., т. е. следъ спирането на атаката и преди подновяването ѝ. Г. Б. призна това въ бележките си. Всѣки ще се досети кои сж мотивитѣ, задето донесението е датирано преди настѣпленieto.

Въ действителностъ ето какъ се е развилъ боятъ на дѣсния флангъ:

На 6. сутринята, по липса на контролъ и разпоредителностъ отъ ротмистъръ Бендеревъ, отстѣпиха отъ Мека Цревъ и тритѣ роти отъ дружината на капитанъ Даневъ, оставени отъ капитанъ Мариновъ. Но кога и какъ сж отстѣпили, ротмистъръ Бендеревъ не съобщава. По тоя въпросъ капитанъ Паприковъ пише:

„Началникътъ на дѣсния флангъ на 6. сутринята е донесълъ, че височината Мека Цревъ е заета отъ сѣрбитѣ и това той узналъ само отъ това, че, когато 1./5. дружина се връщала отъ Малово, по нея се стреляло отъ Мека Цревъ. Но началникътъ на дѣсния флангъ не е знаялъ, какъ се е случило това напусчане на Мека Цревъ и не е знаялъ за отстѣпленieto на 3./5. дружина отъ тая височина. Въ щаба на корпуса така сжщо не е било известно кжде се е дянала

тази дружина, понеже никакво донесение за нейното отстѣпленieto отъ никого не е получавано¹⁾.“

„Къмъ 10 ч. пр. пл. въ щаба на корпуса е било известно, че на Мека Цревъ български войски нѣма, и че тя отново е заета отъ сѣрбитѣ. Когато боятъ на центъра и на лѣвия флангъ се развилъ, Главноконандуващиятъ пристигналъ на позицията, при корпусния щабъ, за да следи за хода на боя. Тукъ Той запиталъ дали Мека Цревъ е въ наши или неприятелски рѣце. Когато му е било доложено, че тази височина е напусната отъ нашитѣ войски, той изказа желание да се заеме тази височина, предвидъ на това, че сѣрбитѣ могатъ да се укрепятъ на нея и да изкаратъ артилерия и съ това силно ще безпокоятъ, както дѣсния флангъ, така и частъ отъ центъра, и че следъ това заемаването на тази височина ще бжде много трудно. Това желание на Главноконандуващия е било предадено на началника на дѣсния флангъ, който е отговорилъ, че Мека Цревъ може въ всѣко време да бжде взета и че той ще притегли нуждитѣ за това части²⁾.“

Следъ това капитанъ Паприковъ описва настѣпленieto и, като дохожда до спиране атаката, продължава: „въ минутата, когато почна на дѣсния флангъ престрелката, дотърчава единъ конникъ, пратенъ отъ капитанъ Мариновъ и докладва, че на висотата сж наши части, и че другитѣ ги взели за сѣрби и открили огънь по тѣхъ. При такова донесение на щаба на корпуса не е оставало друго, освенъ да се прекрати боя. Конникътъ е пратенъ назадъ да съобщи тази заповѣдъ, а съ другъ конникъ е пратена подобна заповѣдъ и до началника на фланга, но, понеже стрелбата продължавала, то е пратена втора заповѣдъ, като се предполагало, че първата не е получена³⁾.“

Капитанъ Мариновъ бѣ смъртно раненъ на следния день, и затова нѣма отъ него никакви сведения за това положение. Обаче, командирътъ на 2./3. дружина, капитанъ Тошевъ, пише, че, когато дружината му стигнала на 300 крачки отъ сѣрбитѣ, последнитѣ очистили първото възвишение предъ дружината и прекратили стрелбата; по-назадъ, на Три Уши, се почнала силна трѣскотня. „Въ това време поручикътъ отъ Дунавския полкъ А. довтаса разпѣхтѣнъ по линията на веригата, съ викове: не стреляйте! не стреляйте! горе сж наши! . . . братъ ми е тамъ!⁴⁾“

¹⁾ Записки на Паприкова стр. 727. Г. Б. пита какво е било донесението му и защо не е напечатано. Донесението е било устно.

²⁾ Записки за Паприкова, стр. 725.

³⁾ Кап. Мариновъ прекратилъ огъня, но сѣрбитѣ продължавали да стрелятъ.

⁴⁾ Капитанъ Тошевъ — „Писма по войната“, стр. 150.

Навѣрно поручикъ А. по-напредъ е докладвалъ сжщото на капитанъ Мариновъ и после е тръгналъ по веригата да прекрати стрелбата. Командирътъ на 8/2. рота пише, че самъ к-нъ Мариновъ му заповѣдалъ да прекрати боя.

Трѣбва да се има предвидъ, че самъ к-нъ Мариновъ бѣ оставилъ презъ нощта на Мека Цревь тритѣ Дунавски роти отъ дружината на капитанъ Данева, за които се предполагаше, че сж на Мека Цревь.

Конникътъ съ донесението, че на Мека Цревь сж българи, а не сърби, е билъ изпратенъ отъ капитанъ Мариновъ до н-ка на фланга, ротм. Бендеревъ. Следъ като търсилъ и не намѣрилъ последния, конникътъ отишелъ и докладвалъ въ щаба на корпуса. Изпратенитѣ отъ щаба на корпуса до ротм. Бендеревъ двама конника съ заповѣдта да се прекрати атаката, така сжщо дълго време се лутали, докато намѣрятъ Бендеревъ, та конникътъ, изпратенъ до Маринова, предалъ заповѣдта преди тя да бжде предадена на началника на фланга.

Г. Бендеревъ пише, че причинитѣ за спирането на атаката му били неизвестни и че атаката е спрѣна поради страхъ у кн. Александра и кап. Паприкова. Нека изследваме възможно ли е да сж му били неизвестни. Командирътъ на 1. Пловдивска дружина, капитанъ Бѣлиновъ, въ реляцията си пише: „Въ това време единъ кавалеристъ ми донесе приказание, че стрелящитѣ на височината не сж сърби, а наши, а азъ се върнахъ назадъ, като събрахъ дружината въ двувзводна колона. Върна се и дружината на к-нъ Тошевъ. Предполагаше се, че върха го заема дружината на к-нъ Даневъ отъ Дунавския полкъ, която го заела още на 5. ноемврий. До вечерта бѣше решено да се не предприема нищо, но единъ кавалерийски разездъ, пратенъ нарочно, донесе, че върха е заетъ не отъ наши войски, а отъ сърби . . . .“

Командирътъ на 2./3. дружина, капитанъ Тошевъ, освенъ цитираното по-горе на стр. 151 пише: „Съ повторното си завръщане отъ височината, азъ отидохъ при ротмистъръ Бендеревъ, който личеше отдалечъ по голѣмата свита, която бѣше се събрала около него, и заварихъ шумень споръ и обсъждане на станалото отстъпване. Едни говорѣха, че на върха има сърби, други—че тамъ нѣма неприятель. Не можахъ да узная кой бѣше заповѣдалъ нашето отстъпване, но помня добре, какъ ротмистъръ Б. се разкрещѣ силно и трвърде строгичко на поручикъ К. да излѣзе на върха съ взвода отъ княжеския конвой и да разузнае има ли тамъ сърби или не. К. изпълни това тозъ часъ и пр.“

Отъ цитираното се вижда ясно, че ротмистъръ Бендеревъ не само е знаелъ причината, по която е спрѣно настъпването, но и че самъ не е билъ увѣренъ въ това дали на Мека

Цревь сж българи или сърби и е изпратилъ поручика отъ гвардейския ескадронъ Кабакчиевъ да разузнае за това.

Следъ това разузнаване, въ 1 ч. 35 м. сл. пл., ротмистъръ Бендеревъ изпрати следното донесение № 11.

„По донесението на единъ кавалерийски разездъ, неприятелътъ се укрепява на висотата, която вчера взехме и къято ще наричаме Синъ Камъкъ. Не разходвайте общия резервъ, защото неприятелътъ, може би, да опита щастието си на нашия дѣсенъ флангъ и пр. . .“

Веднага следъ това донесение, той е получилъ нѣкакво разпореждане по нѣкой конвоецъ и по сжщия въ 1 ч. 40 м. е изпратилъ донесението № 12, за което пише въ книгата си, че е изпратено около 10 ч. пр. пл., което цитирахме по-горе и въ което съобщава, че, ако заповѣдатъ, може всѣка минута да вземе височината.

Отъ щаба на корпуса му заповѣдаха да атакува, и капитанъ Мариновъ повтори атаката и превзе височината. Ето какъ ротмистъръ Бендеревъ си е игралъ този день съ сърбитѣ на Мека Цревь, „както котка съ мишка“ (в. „Миръ“ брой 8742).

Отъ изложеното се вижда, че капитанъ Паприковъ е правъ, като обвинява ротмистъръ Бендеревъ въ бъркотията на дѣсния флангъ. Поради липса на контролъ и разпоредителностъ у него, Мека Цревь—едничката придобивка отъ боя на 5. ноемврий—е напусната отъ неговитѣ части. Той дава заповѣдъ за атака, безъ да знае дали на Мека Цревь има неприятелски или наши войски, и когато му заповѣдватъ да спре атаката, защото насреща си има свои, той веднага заповѣда да се спре и произвежда разузнаване. Ако той бѣ сигуренъ въ разпорежданията и действията си, трѣбваше да донесе, че насреща си има неприятель, и да продължи атаката.

Причинитѣ за всички безпорядѣци на дѣсния флангъ трѣбва да се търсятъ, между другото, и въ обстоятелството, че началникътъ на този флангъ, ротмистъръ Бендеревъ, *не е ималъ опредѣлено мѣсто въ боя*. Той не е взелъ лично участие въ атаката. Донесенията отъ повѣренитѣ му части не сж могли да го намѣрятъ, и затова носещитѣ ги сж ги отнасяли въ щаба на корпуса. Щабътъ на корпуса сжщо така не знаелъ, кжде е мѣстото на началника на дѣсния флангъ. Ротмистъръ Бендеревъ премълчава обвиненията на капитанъ Паприковъ и направеното разузнаване следъ атаката и ги покрива само съ удивлението си, че не му сж известни причинитѣ за спиране атаката. Това му позволява да маскира неосведомеността си дали на Мека Цревь сж сърби или българи, което бѣше негова длъжностъ да знае, и отъ своя страна да обвини Князь Александъръ и капитанъ Паприковъ

въ страхъ *). На 6. ноемврий не е имало никакъв страхъ на Сливница у командуването на българскитѣ войски, както твърди г. Б. Само вечерята, поради разбиванито на капитанъ Кисова, се е появило безпокойствие откъмъ Брѣзникъ. Полковникъ Таневъ, който, като командиръ на ординарческия взводъ, е билъ при Княза пише:

„Негово Височество се върна отъ позицията и бѣ много доволенъ. На вечерята, помня като днесъ, следнитѣ изказани отъ него думи: „Както всѣка болестъ, така и войната има своя кризисъ. Кризисътъ на нашата война бѣ днешния денъ и тоя кризисъ мина, а тя се явява откъмъ Брѣзникъ и Владайското дефиле. Затова азъ утре ще отида въ София и, каквито войски намѣря, ще ги изпратя на Владайското дефиле“ **).

Отъ изложеното се вижда, че действията на ротмистъръ Бендеревъ и на 6. ноемврий не сж такива, каквито ги излага самъ той. Тѣ нѣмагъ оня широкъ размахъ, който той имъ дава. За инициативата не може да става дума. Тукъ има колебливостъ и непредприемчивостъ, както на 5. ноемврий. Тоя денъ 2. Плѣвенска дружина продължаваше да осигурява пѣтя на отстѣпленито на ротмистъръ Бендеревъ на върха Градише, докато при Сливница никой другъ отъ началницитѣ по позицията не можеше да разчита на подобно осигуряване.

Г. Б. пише: „Следъ прекратяване боя на 6. вечерята, билъ повиканъ на докладъ при Княза и за участие въ „коронния съветъ“. Г. Б. създава „коронни съвети“, каквито не е имало. Тукъ той иска да изтъкне, че е ималъ случая да указва влияние за разрешение стратегическитѣ въпроси по водене войната и военнитѣ действия. Въ официалната история при описанието на операциитѣ думата „короненъ съветъ“ не се поменава. Въ Сливница всѣка вечерь началницитѣ на участъцитѣ сж викани на докладъ, размѣнявани сж мисли върху положението и сж давали заповѣди на казанитѣ началници. Следъ това командирътъ на корпуса и началникътъ на щаба сж телеграфирали направенитѣ разпореждания въ Щаба на армията, въ София, и лично отивали да докладватъ на Главнокомандуващия—Княза, въ Сливница. Тѣзи доклади въ историята сж наречени „съвети“, защото и на Сливница тогава така ги наричали. Князътъ е одобрявалъ тия решения, а началникътъ на щаба, отъ името на Главнокомандуващия, е направилъ нѣкои измѣнения, допълнения и давалъ съвети. Тѣзи решения винаги сж се отнасяли до Западния корпусъ на Сливница, но не и до отдѣлни началници. Вънъ отъ тая рамка тѣ не сж излизали. Князътъ на Сливница не е командувалъ.

*) Князътъ нѣма никакво участие въ тая бъркотия на дѣсния флангъ на Сливница.

**) Възпоменанията на полков. А. Таневъ, представени въ 1907. г. Сжщитѣ възпоменания печати в. „Зора“.

На 4. ноемврий съветътъ реши командирътъ на Западния корпусъ, майоръ Гуджевъ, да командува войскитѣ на Сливница. Князътъ одобри това решение. Той показва удивителна коректностъ, като не се набъркваше въ командуването на войскитѣ. На 5. началникътъ на дѣсния флангъ му иска разрешение да мине въ атака, той му дава свобода на действие, защото това е работата на началника на фланга: ако и той не може да разреши тоя въпросъ, да се обърне къмъ своя началникъ—командирътъ на корпуса. На 4. и на 6. той забелязва, че Мека Цревь е заета отъ сърбитѣ, посочва опасността отъ това и изказва желание да се заеме тая височина. Той не заповѣдва, защото това е работа на командира на корпуса и пр.

Князътъ не е правилъ никакви разпореждания отъ Сливница. Ако той е искалъ да се вземе нѣкоя мѣрна, той е телеграфиралъ на началникъ щаба си, въ София. Последниятъ е ржководилъ всичкитѣ действия и разпореждалъ отъ негово име. Мѣстото на Княза бѣше въ София, при щаба си. Той бѣ отишелъ на Сливница само да се запознае съ положението и да окуражи войскитѣ. Следователно, съветитѣ на Сливница сж били съвети въ щаба на корпуса, на който случайно е могълъ да присѣтствува и Князътъ.

Така сжщо неумѣстни сж обясненията на г. Б., че той не билъ подчиненъ на капитанъ Паприкова. Никой не казва, че е билъ подчиненъ. Капитанъ Паприковъ е билъ началникъ на щаба, и никоя частъ не му е била подчинена. Наистина, всички разпореждания сж правени отъ капитанъ Паприковъ, но той ги е правилъ отъ името на командира на корпуса, майоръ Гуджевъ.

На 6. ноемврий отрядътъ на капитанъ Кисовъ бѣ разбитъ при Брѣзникъ. Капитанъ Кисовъ, намѣсто къмъ София, отстѣпи презъ Радомиръ за Самоковъ. По този начинъ пѣтятъ на Моравската дивизия бѣ откритъ, както за София, дето нѣмаше никакви войски, така и за тила и фланга на Сливнишката позиция. Капитанъ Паприковъ е проектиралъ да се отдѣлятъ войски отъ Сливница и да се изпратятъ противъ Моравската дивизия. Такива войски е можело да се отдѣлятъ само отъ дѣсния флангъ. Вечерята, когато началницитѣ на участъцитѣ дошли на докладъ, ротмистъръ Бендеревъ изказалъ мнение, че трѣбва да се настѣпси съ дѣсния флангъ, но искалъ прѣсни войски, защото неговитѣ части били разстроени и негодни за активни действия. Повдигналъ се споръ между капитанъ Паприковъ и ротмистъръ Бендеревъ. Отъ една страна, капитанъ Паприковъ настоява да се отдѣлятъ части отъ дѣсния флангъ, за да се поправи положението на лѣвия, отъ друга—ротмистъръ Бендеревъ описва печално положението на войскитѣ отъ повѣрения му флангъ и не дава и дума да се помене за отдѣляне вой-

ски. А между това, споредъ капитанъ Паприковъ, необходимо е било непременно да се взематъ мърки срещу Моравската дивизия. Споредъ него, положението на дѣсния флангъ не е било той страшно, както го рисува ротмистъръ Бендеревъ; но, ако ли е такова, то тогава трѣбва да се мисли за общо отстъпление, защото и двата фланга на Сливнишката позиция сж застрашени.

Понеже командирътъ на корпуса не знаеялъ какъ да разреши спора, то, по предложението на капитанъ Паприкова, повикали и началникитѣ на участъцитѣ, за да присѣтствуватъ на доклада предъ Главнокомандуващия. Това е „коронния съветъ“. По-нататкъ капитанъ Паприковъ пише: „Тукъ, предъ Главнокомандуващия, началникътъ на дѣсния флангъ е повторилъ сжщия разказъ, както и на 5. ноемврий вечерта, т. е., че частитѣ му сж разстроени, че той не знае коя частъ де се намира, че частитѣ сж неспособни за бой и пр. Доложени сж полученитѣ сведения за разбиването отряда на капитанъ Кисовъ, за донесенията отъ поручикъ Славеиковъ, че една неприятелска колона се направлявала къмъ Кърнулъ и пр. Всички участвуващи въ тоя воененъ съветъ сж били съгласни, че положението става критическо, и че лѣвиятъ флангъ може да бжде обходенъ, и че на Моравската дивизия пжтътъ за София е откритъ, както и въ тила на Сливнишката позиция. Всички сж съзнавали, че появяването на тази дивизия въ тилъ ще бжде гибелно за корпуса и по неволя ще повлѣче къмъ отстъпление. Отъ друга страна, полученитѣ сведения, че една неприятелска колона се е показала при Расникъ, сж указвали, че Моравската дивизия не отива къмъ Перникъ и Владая, а се стреми къмъ Банки и Вердикалъ, отдето ще пресѣче пжтя на всѣкакви подкрепления. Указано е така сжщо, и присѣтствувачитѣ сж били съгласни, че появяването предъ София на единъ неприятелски, макаръ и не силенъ отрядъ, ще произведе паника въ столицата и ще произведе потресаеще впечатленне въ населението на Северна и Южна България и че всичко това ще има гибелни послѣдствия. Всички присѣтствувачи сж съзнавали това. Когато, обаче, е дошелъ редъ на въпроса какъ да се постъпи при подобна обстановка и когато е повдигнатъ въпросътъ за отстъпление, ротмистъръ Бендеревъ пръвъ е възстаналъ противъ това, и е билъ поддържанъ отъ началника на артилерията капитанъ Пановъ. Въпросътъ за отстъпление е билъ повдигнатъ отъ началника на щаба на корпуса, който е указвалъ, че едно подобно отстъпление, ще задържи сърбитѣ най-малко още на два дена, защото на 7. ноемврий тѣ не ще могатъ да се явяватъ предъ София и че това тѣ ще направятъ само на 8. ноемврий и че само на 9. ноемврий ще се решатъ на една атака. При това Западниятъ корпусъ ще се окаже въ положение много по-добро отъ про-

тивника, защото на 6. и 7. ноемврий вечерта въ София сж могли да пристигнатъ още най-малко 12 батальона, на 8. още 4, и, освенъ това, пристигнала би и артилерия. Позицията предъ София е била доста силна, макаръ и недовършена, да се задържи противникътъ предъ нея поне два дена. Съ превъзходни сили корпусътъ би могаль не само да премине въ настѣпление, но и да отдѣли една силна колона, която да насочи къмъ Брѣзникъ въ флангъ и тилъ на сръбската армия, което би я поставило въ критическо положение. Върху тази тема е продължавано разискване до 2 часа презъ нощта. Мненията сж били раздѣлени. Когато вече стананало 2 ч., началникътъ на щаба на корпуса е заявилъ, че даже да се реши едно отстъпление, изпълнението му е вече невъзможно, защото то не ще може да се почне предъ съмването, следователно, ще се произведе предъ очитѣ на противника, който ще се възползува и ще почне преследването, а, следователно, опасно е, че отстъплението би станало безпорядъчно. Това е помогнало да се прекратятъ разискванията по отстъпването и да се премине къмъ решението на въпроса за начина на действията на следния день. Този въпросъ е билъ решенъ твърде лесно. Предвидъ на това, че опасността е угрожавала откъмъ лѣвия флангъ, решено е на следния день да се ограничи съ пасивни действия, съ цель да може да се прати къмъ Гължбовци и Гургулятъ единъ отрядъ, който да действува противъ Моравската дивизия, като се старе да спре нейното настѣпление. Но, понеже за формирането на този отрядъ е имало само три свободни дружини, то решено е нѣкои отъ частитѣ отъ дѣсния флангъ да се оттеглятъ въ общъ резервъ, съ който да се поддържа лѣвиятъ флангъ. Установено е, че на следния день ние ще се стараемъ да не предизвикаме боя, за да можемъ да се задържимъ на позицията, за да спечелимъ време за пристигането на частитѣ, които отъ Южна България сж могли да пристигнатъ. Съ това се завършватъ съвѣщанията на 6. срещу 7. ноемврий.“

Споредъ самия г. Б. („Бележитѣ“ въ в. „Миръ“), той е билъ на мнение да се пренебрегне Моравската дивизия и да се премине на 7. въ настѣпление съ цѣлата армия на Сливница*). Всѣки може да си представи, какво би могло да произлѣзе, ако Българската армия на 7. бѣ минала цѣлата въ настѣпление, и въ това време Моравската дивизия, неспрѣна отъ отряда, изпратенъ по заповѣдь отъ майоръ Гуджевъ, би атакувала лѣвия флангъ въ тилъ. Въ всѣки случай сега г.

*) По тоя поводъ г. Б. казва, че сърбитѣ въ Брѣзникъ били отъ 3—5000 души. Моравската дивизия, освенъ артилерията и конницата, броеше 11 дружини; наистина при Брѣзникъ бѣха само 6 дружини но другитѣ идѣха следъ, тѣхъ, значи около 12,000 души.

Б. може да разсждава, както си иска, обаче, историческа истина е, че, въ качеството си на началникъ на дѣсния флангъ, ротмистъръ Бендеревъ при Сливница излѣзе отъ функциитѣ си на подчиненъ съ точно опредѣлена задача, влѣзе въ тѣзи на Висшето командуване и настоя за една атака, съ която искаше да покрие грѣшкитѣ въ своето командуване, и съ това можеше да напакошти твърде много на хода на действията, а даже и да доведе до преждевременно оттегляне войскитѣ отъ Сливница къмъ София.

И тъй, у капитанъ Паприковъ се е появила мисълта за отстъпление, следъ като ротмистъръ Бендеревъ е описалъ най-плачевно положението на своя флангъ. Ротмистъръ Бендеревъ, обаче, се явява противникъ на това отстъпление, защото въ действителност положението на войскитѣ отъ неговия флангъ не е било такова, каквото го е описвалъ. Той сжщо така е схващалъ много добре, че не е възможно при сжществуващата на 6. ноемврий обстановка на Сливница да му се дадатъ прѣсни войски, по простата причина, че е нѣмало такива. Ето защо желанието му да атакува съ своя разстроенъ, споредъ самия него, флангъ, като му се дадатъ войски, съ които никой не разполага, трѣбва да се таксува като платоническо. То не е продиктувано отъ искрено желание за атака, каквато ротмистъръ Бендеревъ можеше прекрасно да произведе съ своитѣ сили — стига да не бѣ ги прѣсналъ въ разни посоки, стига да бѣ ги обединилъ въ ржцетѣ си и да бѣ ги командувалъ отъ съответното за целта мѣсто, т. е. близко и задъ самата Мека Цревь, а не да стои въ неизвестностъ, както за войскитѣ си, така и за Висшето командуване. Успѣхитѣ въ време на война не може да се търсятъ съ помощта на единъ максимумъ отъ хора, съ който не разполага армията, както е искалъ ротмистъръ Бендеревъ, но съ помощта на единъ *минимумъ*, който той е ималъ въ действителностъ, защото този минимумъ му даваше *предимства надъ врага*, стига да бѣ го използвалъ, както трѣбва: съсредоточено, единно и безъ колебания. Двукратното заемане Мека Цревь и еднократното заемане Три Уши и оттеглянето отъ тѣхъ съ толкова голѣми загуби и то при помощта на слаби сили, тласкани не отъ самия ротмистъръ Бендеревъ, сж най-голѣмо доказателство, че, ако последниятъ имаше искрено желание да атакува и ако за тази атака си послужеше съ всички войски отъ дѣсния флангъ, той неминуемо щѣше въ най-скоро време да заеме Мека Цревь и Три Уши, и по този начинъ да осигури фланга на цѣлата Сливнишка позиция. Най-малкото, което се налагаше на началника на дѣсния флангъ, бѣ да си изпълни дълга, като запази този флангъ, т. е., като задържа на всѣка цена Мека Цревь, а дори и Три Уши, защото тѣ сж частъ отъ по-

зицията, и нему бѣха повѣрени да отбранява. Това той не направи.

Следъ доклада на ротмистъръ Бендеревъ и на другитѣ началници на участъци предъ Княза, за капитанъ Паприковъ оставаха възможни две решения: 1) да се отдѣлятъ войски и изпататъ срещу Моравската дивизия или, ако това е невъзможно 2) да се отстъпи предъ София, дето армията ще се засили и ще брани и дветѣ посоки: отъ Сливница и отъ Брѣзникъ. Той успѣ да наложи първото и събитията му дадохъ право. Изпратениятъ отъ него отрядъ разби четиритѣ дружини на Моравската дивизия, които настѣпваха срещу лѣвия флангъ на Сливница. Нѣма никакви исторически данни или документи, които да сочатъ, че Князь Александъръ е искалъ, настоявалъ или заповѣдвалъ да се отстъпва. Както се каза, той никога не се е мѣсилъ въ решенията на Щаба на Западния корпусъ (майоръ Гуджевъ и капитанъ Паприковъ). Въ качеството сина Главнокомандуващъ, той е вземалъ решенията си въ своята Главна квартира — София, съвмѣстно съ своя началникъ на щаба, капитанъ Петровъ Р.

Г. Б. не признава, че, въ качеството си на началникъ на дѣсния флангъ, е правилъ докладъ, за който говори кап. Паприковъ. Въ книгата си и въ „Заключенията“ г. Б. не пише нищо за тоя докладъ, нито за предложението на кап. Паприковъ. В. И. К. се намѣри въ затруднение кому да вѣрва. Ней не оставаше нищо друго, освенъ моралната оценка на източниците, и намѣри следното:

Отъ една страна, *кап. Паприковъ* нѣма никакъвъ мораленъ или другъ интересъ, за да твърди, че той е повдигналъ въпросъ за отстъпление. Тѣзи въпроси обикновено се държатъ въ тайна въ щабоветѣ, за да не се създаватъ тревоги у войскитѣ и у населението. За съветитѣ въ Щаба на Западния корпусъ не сж водени протоколи. Печатътъ не спомена нищо върху този въпросъ. Следователно, *кап. Паприковъ* можеше да го замълчи, толкова повече, че г. Бендеревъ бѣше му приготвилъ добра почва за това. Вѣрпѣки всичко това, *кап. Паприковъ* излиза и въ следсмъртнитѣ си записки казва: не Князь Александъръ, не майоръ Гуджевъ, а азъ повдигнахъ въпросъ за отстъпление.

Отъ друга страна, г. Б., както въ книгата си, така и въ „бележкитѣ“ си, така сжщо и въ „заключенията“ си твърди, че *Князь Александъръ* е настоявалъ за отстъпление, което се дължало на неговия страхъ. Военно-истор. комисия наново провѣри всички документи въ архивата си по Сръбско-Българската война, за да види има ли поне отчасти истина въ това упорито твърдение на г. Б., но не намѣри нищо подобно. Ето защо, за освѣтление общественото мнение и за подкрепа на историческата истина, В. И. К. заявява, че *Князь Александъръ се, е държалъ на Сливница съ геройство и като*

най достоенъ и просвѣтенъ Вождь и Държавенъ глава. Славата, която той си е спечелилъ въ това отношение между войници, подофицери, офицери и цѣлия български народъ е заслужена напълно и тя не може да се помрачи отъ голословнитѣ твърдения на г. Б. Но пита се сега има ли интересъ г. Б., за да твърди, че именно князь Александъръ е настоявалъ за отстъпление и е проявилъ страхъ. Тукъ отговорътъ е положителенъ, защото г. Б. по лични свои причини не е гледалъ добре на българския князь и се мъчилъ навсѣкжде да го представи съ черни краски. По-късно, когато той създаде условия, за да детронира сжщия князь, той имаше и има сега интересъ, за да оправдае деянието си. Ето защо В. И. К. е поставена въ положение да счита, че твърдението на кап. Паприковъ е вѣрно, а тоза на г. Бендеревъ невѣрно.

Сега, когато изповѣдта на кап. Паприковъ излѣзе на бѣлъ свѣтъ, г. Бендеревъ се нахвърли върху него, докато по рано, както въ книгата си, така и въ своитѣ заключения, той не се занимава ни най-малко съ него. Това още повече укрепи В. И. К. въ дадената преценка.

Заключението на В. И. К. намѣри потвърждение и въ бележкитѣ по войната отъ командира на Западния корпусъ, майоръ Гуджевъ, съ които В. И. К. се снабди следъ напечатването историята. Въ тѣхъ, между другото, майоръ Гуджевъ пише:

„Действията ми подъ Сливница бѣха отчасти нерешителни, защото българската армия бѣше млада (неопитна), и следъ всѣко сражение началницитѣ изпущаха частитѣ си изрже (примѣръ: Бендеревъ на 6-о число вечерта, когато самъ заяви това на Батембергъ (к. н.). Още по тази причина на 7. число се завърнаха на старитѣ позиции.“

Дейността на ротмистъръ Бендеревъ на 7. ноемврий

За боя на 7. ноемврий г. Б. пише въ „Миръ“: „По нашето скромно мнение, сражението на 7. число по проявения въ него духъ на героизмъ и лична инициатива, както и по резултатитѣ си въ военно и политическо отношение — трѣбва да заеме първо мѣсто въ нашата най-нова история. Съ този бой се реши фактически самата Сръбско-Българска война съ всичкитѣ последици на една спечелена война и пр.“

Въ издадената отъ него история на войната въ 1892. год., обаче, следъ като описва сражението на стр. 318, той прави следното заключение; „отъ гореизложеното описание на Сливнишкото сражение на 7. ноемврий, не се вижда ни блѣстеща победа, ни решителенъ погромъ, на която и да било отъ неприятелскитѣ страни. Противницитѣ, които почти безрезультатно се сражаваха три дни поредъ, се явяватъ,

съперници, достойни единъ за другъ, не само въ положителенъ, но и въ отрицателенъ смисълъ . . .“

Г. Б. намира, че настѣпление на дѣсния флангъ на 7. е станало по негова инициатива и че въ официалната история това е премълчано, като упрѣква В. И. К., че не е използвала въ случая неговото съчинение стр. 290 и 291 (в. Миръ, бр. 8753). Преди всичко, въ собствената му книга никжде не се говори за подобна инициатива. Така, въ посоченитѣ страници е казано:

„Като чу първитѣ изстрели, началникътъ на фланга, ротм. Бендеревъ, предположи, че сръбитѣ почватъ атака, съ цель да си отнематъ отново загубената важна височина (Мека Цревъ), защото на началницитѣ на българскитѣ части чрезъ старшия капитанъ Мариновъ той предаде още въ чеме на заседанието на военния съветъ въ Сливница заповѣдта на Главнокомандуващия за строга пасивна отбрана на 7. (к. н.), и затова не предполагаше, че стрелбата сж открили българитѣ. Като не желаше да отстъпи Мека Цревъ, рот. Бендеревъ реши да вземе най-широки мѣрки за отбраната на тоя важенъ пунктъ. На най-близката до височината 2./4. дружина той заповѣда да се изкачи на Мека Цревъ. Отъ главнитѣ сили тамъ бѣ изпратена частъ отъ 4./2. дружина. За началникъ на тази позиция бѣ назначенъ к-нь Мариновъ, а за неговъ помощникъ — ротмистъръ Кърджиевъ. За осигуряване дѣсния флангъ отъ обходъ откъмъ Маловската котловина, заповѣда на капитанъ Кутинчевъ да заеме седловината между Мека Цревъ, по-близо до първата височина и съ фронтъ къмъ сръбската позиция на срѣдната височина. Въ резервъ останаха всичко 6 роты, подъ командата на капитанъ Бѣлиновъ. Изпрати се донесение въ щаба на корпуса и молба за подкрепления. Началникътъ на фланга се намираще при дружинитѣ отъ 5. полкъ, отдето бѣше най-удобно да наблюдава за хода на боя и да го ръководи. Отъ направенитѣ разпореждания се вижда, че на дѣсния български флангъ въ началото на боя сж мислили изключително за отбрана“ (к. н.)

Всички тѣзи сведения сж взети въ съображение при написване официалната история*), защото отговарятъ на документитѣ въ В. И. архивъ. Читателтъ вижда, че въ цитираниитѣ разпореждания нѣма нищо настѣпателно и разбира колко упрѣкътъ на г. Б. е неоснователенъ.

Освенъ заповѣдта за пасивна отбрана, ротмистъръ Бендеревъ не само не е давалъ никаква заповѣдъ за настѣпление на войскитѣ, разположени на Мека Цревъ, но и никакво друго разпореждане до края на боя. Това е историческата истина. Ако има подобно нѣщо, той трѣбва не само да го

*) Съ поправка на резерва, който е 7 роты а не 6.

каже, но и да го докаже. Въ всеки случай нито в книгата му, нито в бележките му се посочва такава, нито пък нѣкой отъ участниците поменава въ реляциите, дневниците или спомените си. Г. Б., като признава мълкомъ това, твърди, че той съ резерва си организиралъ настѣпателенъ обходъ на лѣвия флангъ на сръбската позиция на Три Уши. За да докаже това, той пише следното*): „Лично (говори за себе си) повежда и дава първата задача на Кутинчева да разстреля неочаквано отъ $\frac{1}{2}$ клм. 2. батальонъ отъ XV полкъ; следъ обръщането въ бѣгство на тѣя батальонъ и стихийното му преследване отъ доблестните Дунавци, Бендеревъ вече дава втора бойна задача да заведе дружината си въ подкрепа на 2. Бдинска дружина, действайки въ флангъ на Три Уши. . .“

„Лесното обръщане на сръбския батальонъ въ Маловската долина въ бѣгство и нервността на действията на неприятеля, изобщо, отново осѣниха Бендеревъ въ идеята за активни действия противъ мекушавия противникъ. Бѣха получени сведения още отъ сутринята, че къмъ неприятеля отъ югъ се движатъ подкрепления предъ фронта на нашия центъръ. Б. предполагаше, че, ако такива пристигнатъ, противникътъ ще мине въ настѣпление, за да си върне Мека Цревъ. За това той реши отново да вземе инициативата и пр. . .“

И тъй, споредъ г. Б. той е далъ на кап. Кутинчевъ две задачи и упрѣква В. И. К., че тя умишлено е показала понапредъ на стр. 479 втората задача, а после първата (на стр. 481), та съ това е прикрила настѣпателния характеръ на разпорежданията му**).

Преди всичко, казаното на стр. 479 и 481 въ историята се отнася до единъ и сжщъ фактъ; въ единия случай, когато се говори за българите, а въ другия — за сърбите. Отъ самия този фактъ пъкъ и отъ разпорежданията на ротм. Бендеревъ, които цитирахме по-горе, се вижда, че на капитанъ Кутинчевъ е дадена само една заповѣдъ, чисто отбранителна. И за да се види, че това е така, нека погледнемъ какво казва въ цитираната по-горе реляция кап. Кутинчевъ.

„На 7. ноемврий около 7 $\frac{1}{2}$ часа, боятъ се почна пакъ на дѣсния флангъ, и противникътъ, вижда се — като е почувствувалъ голѣмата загуба съ отстъпването на чуката Мека Цревъ, решилъ да я отнеме обратно. Боятъ все повече и повече се усилваше на чуката, и забелязваше се, че 2. Бдинска дружина и горската батарея на капитанъ Селяновски твърде храбро сж отбранявали отнетата съ толкова жертви висота, при всичко че противникътъ, както отпосле се оказа, бѣше обкръжилъ висотата отъ северната страна и бѣ заелъ хребета, който се спуща отъ сжщата висота къмъ северъ.

*) В. и Миръ, бр. 875.г

***) В. Миръ, бр. 8753.

„Къмъ 8 $\frac{1}{2}$ часа се зададе въ карьеръ откъмъ центъра на позицията началникътъ на дѣсното крило, ротмистъръ Бендеревъ, и предаде лично заповѣдъ: дружината немедленно да тръгне на подкрепление на 2. Бдинска дружина, да прехвърли изгочния хребетъ на чуката Мека Цревъ и да се установи по хребетите отъ северната страна (к. н.), отдето се обстрелва Маломаловската долина и северните скатове на чуката, съ което ще се възпрепятствува на неприятелския обходъ на чуката.

Въ помощъ, по съобщението на началника на дѣсното крило, щѣли да бждатъ пратени още войски, но кои и откъде, не бѣ още опредѣлено.

Не медлено дружината тръгна по указаното направление и, като мина хребета надъ ямитъ, развърна се въ боенъ редъ, като имаше 2. и 3. роти въ първа линия, а 1. и 4. — въ дружиненъ резервъ, почна настѣплението къмъ северозападъ.

По северния скатъ на чуката се забелязваше рѣдка неприятелска верига, която се стремѣше да обхване чуката Мека Цревъ, а задъ ската (хребета) се виждаха неприятелски сгжстени части.

„Съ появяването на дружината, веригата на противника се оттегли и зае окопитъ си по скатове на северния хребетъ на висотата Чека Камикъ *). Съ твърде незначителна престрелка дружината зае северния хребетъ на чуката Мека Цревъ и, като се свърза влѣво съ 2. Бдинска дружина, която още упорно се държеше на висотата, почна сериозния бой съ противника, който се бѣ окопалъ по противоположната висота на хребета, който се простира на северъ отъ нея.

„Забелязваше се, че противникътъ бѣше въ значителни сили, и престрелката въ най-ужасни размѣри се продължи около два часа, безъ да се минава въ настѣпление нито отъ едната, нито отъ другата страна.

„Около 10 $\frac{1}{2}$ —11 часа вдѣсно отъ дружината се зададе 1. Пловдивска дружина, следъ нея — батареята на кап. Стояновъ и откриха огънь къмъ Мало Малово, откъмъ което село се виждаха значителни неприятелски части съ артилерия.

„Дали имаше или не заповѣдъ за настѣпление, не бѣше известно (к. н.), но, съ развърщането и удължение фронта на боевата линия отъ 1. Пловдивска дружина, се забеляза смятание въ неприятелските редове и окопи, и се виждаше, че той, противникътъ, се готвѣше да отстъпи, и нѣкои сгжстени негови части се движеха назадъ, къмъ третата назадь чука.

*) Северния връхъ на Три Уши.

„Едновременно съ това готвене на противника да отстъпва по висотите, откъм с. Мало Малово се показва надъ селото още неприятелски части, които се развърнаха въ боеви редъ и откриха артилерийски огънь против батареята на капитанъ Стоянова, а отъ третата на западъ чука се откри сжщо артилерийски огънь отъ 2 горски орждия.

„При тая обстановка на противника, трѣбваше да се предполага, че той искаше да въвлѣче нашитѣ войски по чукитѣ въ преследване и откъм Мало Малово да произведе настѣпление и да се яви въ обхватъ и тилъ на дѣсното наше крило.

Около 12 часа, безъ никакви по-висши распорѣждания, дружината мина въ настѣпление (к. н.) и поведе атака по хребета и по малката висота отъ чуката Чека Камъкъ и пр.“

Отъ реляцията се вижда, че капитанъ Кутинчевъ е получилъ не две, а само една задача, чисто отбранителна, както е и въ книгата на г. Бендеревъ, и че той не е получавалъ никаква заповѣдь отъ ротмистъръ Бендеревъ за настѣпление. Слабата верига отъ XV сръбски полкъ, която обхващала Мека Цревъ, следъ незначителна престрелка е отстъпила (*споредъ сърбитѣ въ безредие*) въ окопите си. Не е имало никакво разбиване, „стихийно преследване“, дори „унищожение“ на сръбския батальонъ, които сж „осънили“ ротм. Бендеревъ съ идеята за активни действия, и които той изтъква нѣколко пѣти въ бележките си. Капитанъ Кутинчевъ просто заелъ северния склонъ на Мека Цревъ, както бѣ заповѣдалъ ротмистъръ Бендеревъ, и водилъ два часа силна престрелка съ противника.

Относно начина за употребата на резерва, казаното отъ г. Б. напълно схожда съ изложеното въ официалната история. Сърбитѣ, следъ появяването на кап. Кутинчевъ на северния склонъ на Мека Цревъ, усилиха лѣвия си флангъ съ две дружини, които удължиха отчасти фланга. Гребенътъ, който се спуща северно отъ Три Уши, се подава силно на изтокъ, та, съ удължаването на фланга, сърбитѣ обхващаха българския дѣсенъ флангъ. Противъ тоя обхватъ ротмистъръ Бендеревъ употреби резерва си. Той насочи последния, като изпрати 4. Струмска дружина (три роти) да настѣпи по фронта северно отъ дружината на капитанъ Кутинчевъ, а 1. Пловдивска дружина (три роти) съ 15. Струмска рота предприе контъръ обхватъ на лѣвия сръбски флангъ. Още докато той се занимаваше съ распорѣжданията за това, българскитѣ части отъ Мека Цревъ, обстрелвани силно отъ по-високитѣ върхове на Три Уши, бѣха въ такова положение, че трѣбваше или да отстъпятъ, или да настѣпятъ. Капитанъ Мариновъ, въпрѣки заповѣдта на ротмистъръ Бендеревъ да води пасивна отбрана, премине въ настѣпление и превзе най напредъ по-слабо заетия юженъ връхъ на Три Уши и следъ

това поведе атака отъ югъ и отъ изтокъ на северния връхъ. Капитанъ Кутинчевъ, като видѣ, че частитѣ на югъ отъ него настѣпватъ, настѣпи и той. Въ това време именно се появи на лѣвия сръбски флангъ, два километра на североизтокъ отъ върха, и насочената отъ ротмистъръ Бендеревъ 1. Пловдивска дружина, и сърбитѣ напуснаха северния връхъ отъ Три Уши. Безспорно е, че движението и появяването на Пловдивската дружина е повлияло или най малко ускорило падането на върха, но нищо повече отъ това. Трѣбва да се има предвидъ, че въ реляцията на 1. Пловдивска дружина и на 15. Струмска рота се отбелязва, какво тѣ отъ резерва сж настѣпили право за Малово, безъ да се поменава, че сж се разгъвали срещу фланга на сърбитѣ на Три Уши. Навѣрно тѣ сж смѣтнали, че сж закъснѣли съ това действие и затова не сж го отбелязали. Крътъ на 4. Струмска дружина, която бѣше на крайния дѣсенъ флангъ, така сжщо не поменава въ реляцията си, че вдѣсно отъ него се е разгъвала 1. Пловдивска дружина. Сжщо и той казва, че последната дружина е настѣпила право за Малово. Въ историята е прието това появяване и разгъване на 1. Пловдивска дружина само въз основа на категоричнитѣ сведения на самия ротмистъръ Бендеревъ и на капитанъ Кутинчевъ.

Следъ превземане северния връхъ, ротмистъръ Бендеревъ оставя войскитѣ на Три Уши, които съ изпратенитѣ подкрепления отъ щаба на корпуса сж вече 8 дружини, и насочва 1. Пловдивска дружина противъ Чепанъ, отдето сърбитѣ открили огънь, защото сега само оттамъ имало опасностъ отъ обходъ. Къмъ 1 ч. сл. пл. тази дружина завзе Чепанъ. Падането на Чепанъ е смутило Дунавската дивизия, но съвсемъ нѣма онова значение, което му придава ротмистъръ Бендеревъ. Съ падането на Три Уши сърбитѣ и безъ това щѣха да го напуснатъ. То би имало значение, ако оттамъ се предприемаше поне демонстрация. Такова нѣщо нѣма.

Следъ като сутринта ротмистъръ Бендеревъ даде заповѣдь за строго пасивна отбрана на капитанъ Мариновъ и на капитанъ Кутинчевъ, до свършване на боя на дѣсния флангъ, той не се вести при тѣхъ. Той не имъ изпрати никакво распорѣждане, и сжщитѣ не сж му правили никакво донесение, защото не знаеха кжде е. За всичко тѣ се обръщаха направо къмъ щаба на корпуса. Въ това време капитанъ Мариновъ и замѣстникътъ му, ротмистъръ Кърджиевъ, бѣха ранени и излѣзоха отъ строя. Дали ротмистъръ Бендеревъ е знаелъ за това, не е известно. Едно е положително известно, че нито той е дошелъ на Три Уши, нито е назначилъ свой замѣстникъ, нито е правилъ распорѣждания за замѣстване раненитѣ капитанъ Мариновъ и ротмистъръ Кърджиевъ.

Да проследимъ по-нататъкъ дейността на ротмистъръ Бендеревъ по осъжднитѣ сведения, съ които разполагаме.

На стр. 301 в книгата си г. Бендеревъ, като описва какъ Пловдивската дружина се покатерила по склона на Чепанъ и какъ сърбитѣ открили огънь по нея, пише: „Впрочемъ, огънътъ на сърбитѣ бѣше извънредно безсмисленъ: така, като забелязаха низко въ долината единъ офицеръ на конь (това бѣше началникътъ на фланга), тѣ започнаха да стрелятъ по него съ залтове, безъ да се гледа, че разстоянието бѣше около една верста. Залповиятъ имъ огънь се продължава 10-15 минути, докато българскиятъ офицеръ се изгуби отъ очитѣ имъ“. На сжщата стр., обаче, той пише. „На капитанъ Стояновъ бѣ изпратена заповѣдь да подготви атаката съ артилерия чрезъ принцъ Иосифъ Батембергъ, който, заедно съ хофмаршала на двореца, баронъ Редизель, се намираше на дѣсния флангъ“.

Тѣй като Князътъ бѣ отишелъ въ София за малко време братъ му, принцъ Иосифъ, маршалътъ на двореца, баронъ Редизель, и частниятъ секретаръ на Княза, Менгезъ, останаха въ Сливница да го чакатъ. Нѣмайки никаква работа, тѣ бѣха излѣзли да наблюдаватъ боя на дѣсния флангъ. Разбира се, че тѣ бѣха се спрѣли вънъ отъ пушечнитѣ и артилерийски изстреми. При тѣхъ е отишелъ и ротмистъръ Бендеревъ. Сега въ в. „Миръ“ бр. 8759 г. Б. ни съобщава, че това било въ една яма между Драгоманското блато и с. Малово. Тази яма действително се намира вънъ отъ пушеченъ и артилерийски изстрелъ. Оттамъ, понеже билъ самъ, безъ ординарецъ, той, чрезъ ординареца на принцъ Иосифъ, изпратилъ заповѣдта на капитанъ Стояновъ. Отъ ямата съ тръбача на княза, който бѣше съ принца, той подалъ сигналъ на 1. Пловдивска дружина да продължи настѣплението *). Това е било около 12 1/2 часа по пладне.

Нека забележимъ, че, докато ротмистъръ Бендеревъ командуваше повѣрениа му флангъ отъ посочената отъ самия него яма, замѣстникътъ му на Три Уши и неговиятъ помощникъ, възседнали на коне, лично водѣха дружинитѣ една по една напредъ и паднаха и двамата ранени.

*) Г. Б. много държи на това, че тоя сигналъ билъ чутъ и на Три Уши и е изпълненъ и тамъ. Заслугата тукъ е на онѣзи, които се възползували отъ сигнала и настѣпили, а не на онзи, който давалъ сигнала на други. Но работа е, че сега г. Б. дава точно мѣстото, дето е даденъ сигнала, и може да се провѣри ефекта му. К-нъ Кутинчевъ и к-нъ Поповъ, които сж били по северния склонъ на Три Уши, около 3 1/2 клм. отъ ямата, не номенаватъ да сж чули сигнали. Нѣкакъвъ сигналъ е чутъ около 2/3 дружина, която е била по южния склонъ на Три Уши, на разстояние 4 1/2 клм. отъ ямата. На такова разстояние тръбенъ сигналъ не се чува, особено въ гърмежитѣ на боя. Ако е чутъ сигналъ, той ще е даденъ отъ центъра, който въ това време настѣпваше южно отъ Три Уши и крайтѣхъ.

Не е известно дали ротмистъръ Бендеревъ е прекаралъ въ ямата времето до края на боя, защото следъ това никой не го е видѣлъ, ни чулъ, нито на Чепанъ, нито на Три Уши, нито на Мека Цревъ. Сигурно е само, че той е следилъ внимателно отъ нѣкъде боя и е прекаралъ времето въ компания съ принца и маршала защото, когато българскитѣ части заеха западния връхъ на Три Уши и прекратиха огъня противъ сърбитѣ, които избѣгаха далече, и когато началницитѣ се заеха да устроятъ частитѣ си, за да предприематъ преследване, тогава, заедно съ принца, хофмаршала и секретаря той се яви на бойната линия и запрети по-нататъшното настѣпление *).

Компанията на принца и на хофмаршала се оказа твърде полезна за г. Б., защото той въ книгата си стр. 314 пише: „Князътъ вечерта свика новъ воененъ съветъ, въ който трѣбваше да се обсъди въпроса по предаване въ сждъ началника на дѣсния флангъ за мнимото (мнимое) нарушение заповѣдта за строго пасивна отбрана. Но противъ предложението на Главнокомандуващия възстана мнозинството отъ офицеритѣ, начело съ майоръ Гуджева и капитанъ Панова *Даже брата на Княза, Принцъ Иосифъ, се възпротиви на това предложение*“ (к. н.).

Принцътъ е наблюдавалъ боя на дѣсния флангъ отъ самото начало до края. Дълго време той е билъ заедно съ ротм. Бендеревъ и е чулъ неговитѣ обяснения. Той е билъ добре ориентиранъ върху факта, че не ротм. Бендеревъ, а подчиненитѣ му началници сж нарушили заповѣдта за строга отбрана. Най после, въ присѣтствието на принца ротм. Бендеревъ спре настѣплението. Следователно, настѣплението на принца, че нарушението на заповѣдта за пасивна отбрана отъ ротм. Бендеревъ е „мнимо“, е основателно, защото бѣ свидетелъ на това.

Ротмистъръ Бендеревъ чувствуваше опасностъ отъ отговорността за неизпълнение заповѣдь предъ лицето на врага, и затова той взе нужнитѣ предпазителни мѣрки.

В. И. К. константира, че г. Бендеревъ въ книгата си, печатана въ Петербургъ презъ 1892 г., нарича мнимо обвинението му въ нарушение заповѣдта за пасивна отбрана, въѣрността на което се удостоверява отъ всички военно исторически документи. Сжщиятъ сега въ в. „Миръ“ се стреми да докаже, че това нарушение е действително.

Мѣркитѣ, които взе ротмистъръ Бендеревъ за отбраната на своя дѣсенъ флангъ сж умѣстни, макаръ, че и безъ тѣхъ можеше да мине, защото съ падането на северния връхъ на Три Уши, сърбитѣ и безъ това щѣха да напуснатъ северния му склонъ. За съжаление, тѣзи умѣстни действия сж

*) В. И. А., IV 34. р., стр. 65.

помрачени от факта, че тѣ сж предприети само, за да се отклони от командването на своитѣ войски на Мека Цревъ а на Три-Уши, които, съ изпратенитѣ от Щаба на корпуса подкрепления, достигнаха числото 8 дружини. Той напусна тѣзи войски, които загубиха и двамата си полкови командири, напусна резерва си от три роты, като го остави на двама началници — дружиннитѣ командири капитанъ Поповъ и капитанъ Бѣлиновъ, взе дружината на последния, насочи я на Чепанъ и я командува от ямата, за която самъ говори, съ сигнали заедно съ хофмаршала.

„Вечеръта на 7. на доклада, пише капитанъ Паприковъ, ротмистъръ Бендеревъ пакъ заявилъ, че частитѣ му сж разстроени и че *„нѣма нито единъ взводъ цѣлъ“* (к. н.) Този пжтъ ротм. Бендеревъ признава, че наистина частитѣ му сж разстроени: на стр. 315 отъ книгата си той описва подробно колко голѣмо е било това разстройство, но това признание е направено съ целъ да оправдае една своя непростима грѣшка.

Въ 4 ч. сл. пл. българскитѣ центъръ бѣ въ критическо положение. Дружинитѣ бѣха настѣпили срещу Дринската дивизия, за да ѝ попрѣчатъ да атакува нашия дѣсенъ флангъ отъ югъ. Въ укрепления центъръ бѣха останали само Царибродското опълчение, две роты доброволци и три Преславски роты; срещу тѣхъ се насочи частъ отъ Шумадийската дивизия. Никакъвъ резервъ не бѣ останалъ. Последниятъ резервъ бѣ изпратенъ на дѣсния флангъ. Събираха и въоръжаваха музикантитѣ, готвачитѣ и пр., и ги изпращаха да усилятъ отбраната на центъра. Между това, сърбитѣ предъ дѣсния флангъ бѣха съвършено разбити, и на българитѣ не оставаше нищо друго, освенъ една частъ да остане на завладяната позиция или да върви следъ неприятеля, а другата да възвие на лѣво и да принуди сърбитѣ предъ българскитѣ центъръ да отстъпятъ. Въмѣсто да постѣпи така, ротмистъръ Бендеревъ спре по-нататъшното настѣпление на фланга и, за да извини това спиране, той сочи разстройството на частитѣ си. Той не се притече на помощ на съседа си, което бѣше негова първа длъжностъ и за което той имаше пълна възможностъ. Затова държането на ротмистъръ Бендеревъ на 7. ноемврий трѣбва да се счита за пасивно.

* * *

Остава да се разяснятъ още нѣколко въпроси:

Г. Б. пита може ли нѣкой да докаже, че именно южниятъ, а не северния връхъ на Три Уши бѣ взетъ по-рано? Разбира се, че може. Ако не можеше, това щѣше да се спомене въ историята:

1) Отъ единъ погледъ на картата се вижда, че южниятъ връхъ на Три-Уши е тъкмо срещу Мека Цревъ и по-близо до нея, а северниятъ — малко встрани и по-далечъ.

2) Капитанъ Тошевъ въ книгата си „Писма отъ войната“ стр. 173, пише, че влѣво отъ неговата дружина настѣпила 1. Бдинска рота — влѣво — всички останали части. Значи, тая рота бѣше на лѣвия флангъ на настѣпващитѣ отъ Мека Цревъ войски. На стр. 174 сжщиятъ пише: „1. рота Бдинци (подпоручикъ Кирковъ), която бѣше успѣла да обходи върха и да се качи на него въ флангъ на сърбитѣ, предаде ни тозъ връхъ около 11 ч. сутринъта“.

На стр. 175 сжщиятъ пише: „1. Бдинска рота, която по буйността на своя командиръ се бѣше осмѣлила отъ фланга да се качи на върха и да стане на 70 крачки отъ сърбитѣ и пр.“.

Ротата не е отъ дружината на капитанъ Тошева, за да го подозремъ въ пристрастие. Самиятъ ротенъ командиръ е оставилъ подробна реляция, която се схожда напълно съ казаното отъ капитанъ Тошева. Не може 1. Бдинска рота, която е на лѣвия флангъ, да атакува северния връхъ, който е далечъ предъ дѣсния флангъ.

Г. Б. хвърля упрѣкъ, че атаката на западния връхъ на Три Уши въ историята се нарича „безспорно най-важния моментъ на войната“, а не боята на източнигѣ върхове на Три Уши и на Чепанъ, и твърди, че тая оценка е дадена само затова, че атаката на последнитѣ е по инициативата на ротмистъръ Бендеревъ, а на първия — не по негова инициатива. За Чепанъ, колкото и да му дава значение г. Б., не може да става дума. Сутринъта тамъ сърбитѣ имаха само две дружини. Когато се разигра боя на Три Уши, тѣ изтеглиха едната (1. дружина отъ 15. полкъ) и я пратиха на западния връхъ на Три Уши, дето взе участие въ боя. При атаката на Чепанъ отъ ротмистъръ Бендеревъ, тѣ не изпратиха тамъ нито единъ войникъ. Изобщо, отдѣлянето войски отъ дѣсния флангъ за атаката на Чепанъ трѣбва да се счита за една голѣма тактическа грѣшка отъ страна на ротмистъръ Бендеревъ, защото съ тази атака той отслабваше значително силитѣ, които трѣбваше да взематъ участие на най-важното мѣсто: Мека Цревъ — Три Уши.

Наистина, 1. Пловдивска дружина разби сърбитѣ на Чепанъ по най-блѣскавъ начинъ, но тѣ се оттеглиха при Лѣтница и продължиха да охраняватъ фланга, което бѣше тѣхната задача. Ротмистъръ Бендеревъ съзнава, че атаката на Чепанъ е *единичката негова инициатива въ тридневния бой при Сливница*, и затова придава такова голѣмо значение на този гребенъ, че дори го нарича „стратегически ключъ“ на Сливничката позиция. Доколко Чепанъ е билъ „ключъ“ на позицията и то „стратегически“, показватъ следнитѣ факти:

На 4. и 5. сърбитѣ владѣха напълно Чепанъ, но българитѣ не напуснаха позициитѣ си. На 5. привечеръ българитѣ превзеха тази височина, но сърбитѣ не отстъпиха отъ

позициите си. На 6. сърбитѣ отново заеха съ 4 дружини Чепанѣ, но българитѣ безпрепятствено атакуваха и заеха най-близкия върхъ Мека Цревѣ. На 7., както се каза, българитѣ завзеха Чепанѣ, но вечерята го напуснаха. На 8., 9. и въ боя на 10. вече никоя отъ странитѣ не изпраща нито единъ войникъ на Чепанѣ: *и дветѣ страни се убедиха въ неговата безполезностъ.*

Колкото се отнася до атаката на преднитѣ върхове на Три Уши, В. И. К., както въ историята, така и въ настоящето изложение доказва, че въ случая нѣма абсолютно никаква инициатива отъ страна на ротмистъръ Бендеревѣ. Твърдението на г. Б. въ този смисълъ е съвършено голословно.

Сега нека изложимъ какво е било значението на завземането на западния върхъ. На преднитѣ върхове на Три Уши сърбитѣ имаха само 7 дружини, които бѣха бити по части. Българитѣ имаха още резерви, сърбитѣ сжже. Поражена едната или другата страна, положението можеше да се поправи, както го поправиха сърбитѣ, съ изпратенитѣ подкрепления.

При боя на западния върхъ взе участие и българския центъръ, който бѣ напусналъ укрепленията. Тукъ взеха участие 33 български роти противъ 48 сръбски. Отъ последнитѣ, 20 роти бѣха отъ Дринската и Шумадийската дивизии и не бѣха преживявали неуспѣхи. Останалитѣ сръбски и почти всички български роти бѣха преживѣли по едно две поражение. *Никжде въ тая война не е произлизалъ едновременно ударъ на толкова голѣми маси и на такова ограничено пространство.* Българитѣ нѣмаха нито единъ войникъ въ резервъ. Положението на сърбитѣ бѣ почти сжщото. Поражението, на която и да е отъ дветѣ страни, бѣше непоправимо и влѣчеше следъ себе си загубата на позицията. Ето защо въ историята е казано, че най-важниятъ моментъ въ тази война се е разигралъ именно на това мѣсто.

* * *

Отъ казаното по-горе, подкрепено съ достатъчно неопспорими документи, дейността на ротмистъръ Бендеревъ въ тридневното сражение при Сливница може да се скицира така:

На 5. ноемврий ротмистъръ Бендеревъ заема повѣрението му флангъ едва следъ като му осигуряватъ пѣтя на отстъплението отъ Щаба на Западния корпусъ. Къмъ 8—9 ч. пр. пл. почва боятъ на в. Лещъ. Въ продължение на 3 часа ротмистъръ Бендеревъ бездействува, макаръ че е ималъ заповѣдъ да атакува. Въ 11 ч. 15 м. командирѣтъ на корпуса заповѣда повторно ротмистъръ Бендеревъ да атакува; вмѣсто това, той се задоволява само съ усилено разузнаване.

Най-после, командирѣтъ на корпуса и началникѣтъ на щаба тласватъ въ боя и останалитѣ му части отъ участъка и други дружини отъ резерва и превръщатъ рекогносцировката въ настѣпление. Ротмистъръ Бендеревъ отиде при частитѣ, които настѣпваха къмъ Малово, само веднѣжъ и то за да ги спре, съ целъ да се устрояли. Обаче, помощникѣтъ му, ротмистъръ Кърджиевѣ, ги тикна напредъ. Ротмистъръ Бендеревъ ръководи лично действията къмъ Мека Цревѣ и превзема височина. Обаче, следъ това той изтърва частитѣ отъ рѣжетѣ си, и едни отъ тѣхъ се отклониха къмъ Малово, а другитѣ се увлѣкоха въ настѣплението и претърпѣха неуспѣхъ. Въ всѣки случай, Мека Цревѣ остана въ български ръце само благодарение на капитанъ Мариновъ.

Въ резултатъ на лошото, разпокъсано и несистемно командване на ротмистъръ Бендеревъ, на 5. ноемврий частитѣ отъ дѣсния флангъ сж силно разстроени и се налага да се оттеглятъ на старитѣ си позиции.

На 6. ноемврий частитѣ на ротмистъръ Бендеревъ отстъпватъ и Мека Цревѣ — едничката придобивка отъ боя на 5. ноемврий.

По желание на Князь Александъръ, отъ Щаба на Западния корпусъ се заповѣдва дѣсниятъ флангъ да атакува и завземе Мека Цревѣ. Ротмистъръ Бендеревъ натоварва съ тая работа капитанъ Мариновъ. Последниятъ повежда атаката, но, по недоразумение, спира движението си и донася на ротм. Бендеревъ, че на Мека Цревѣ сж българи. Ротмистъръ Бендеревъ не е присѣтствувалъ на тази атака, защото ординарцитѣ се лутатъ дълго време и не могатъ да го намѣрятъ. Самъ ротмистъръ Бендеревъ не е билъ сигуренъ, че на Мека Цревѣ сж сърби, затова прави рекогносцировка. Следъ това донася, че височината е заета отъ неприятель. Тогава получава нова заповѣдъ, да атакува, и к-нъ Мариновъ повтаря атаката и превзема височината.

На 7. ноемврий ротмистъръ Бендеревъ дава заповѣдъ за строга пасивна отбрана на войскитѣ отъ Мека Цревѣ и до края на боя не е далъ никакво разпореждане на тия войски. Той взе мѣрки срещу възможенъ обхватъ отъ сърбитѣ къмъ най-дѣсния си флангъ съ помощта на резерва си. Обаче, докато стане това, капитанъ Мариновъ отъ Мека Цревѣ атакува сърбитѣ и ги принуди да се оттеглятъ на западния върхъ на Три Уши. Тогава ротмистъръ Бендеревъ насочи 1. Пловдивска дружина срещу Чепанѣ, а самъ се оттегли при хофмаршала, въ ямата, дето прекара до края на боя. Въ 4 ч. сл. пладне, когато сърбитѣ отстъпиха предъ дѣсния флангъ, и стрелбата престана, ротмистъръ Бендеревъ отиде при частитѣ и спре по-нататъшното имъ настѣпление.

* * *

Отъ изложеното се вижда, че едничката инициатива на ротмистъръ Бендеревъ на Сливница е атаката съ една дружина Чепанъ, която атака нѣмаше никакво значение за хода на боя на 7. Най-сжщественото, обаче, е, че на 7. ноемврий ротмистъръ Бендеревъ не командуваше фланга си. Последниятъ се командуваше отъ капитанъ Мариновъ. Когато капитанъ Мариновъ излѣзе отъ стря, той бѣ замѣстенъ отъ ротмистъръ Кърджиевъ. Най-после, когато и последниятъ падна раненъ, войскитѣ отъ фланга действуваха безъ общъ началникъ.

Вследствие крайно тревожнитѣ доклади на ротмистъръ Бендеревъ на 5. и на 6., когато капитанъ Паприковъ е повдигналъ въпроса за отстъпление, ротмистъръ Бендеревъ е чувствувалъ, че той ще бжде причинителъ на отстъплението и затова се обявява противъ него. Това дава поводъ на капитанъ Паприковъ да подозира, че докладитѣ на ротмистъръ Бендеревъ сж преувеличени, съ цель да привлѣче или задържи повече войски на повѣрениа му флангъ.

Въ заключението си (в. „Миръ“ брой 8,767) г. Б. дава таблица за силитѣ на дветѣ страни на 5, 6. и 7. ноемврий. Таблицата е невѣрна и не заслужава да се опровергава. Но интересното е, че г. Б. изважда отъ строя още на 5. ноемврий цѣлата сръбска Дунавска дивизия и Гвардейската дружина, всичко 10 дружини, защото на 5. ноемврий частъ отъ тази дивизия бѣше бита отъ нашия дѣсенъ флангъ. Като не туря въ смѣтката на 6. и 7. тѣзи 10 дружини, пита се тогава съ кого се е билъ ротмистъръ Бендеревъ тия два дена. Тѣзи дни Мека Цревъ, Три Уши и Четанъ бѣха заети само отъ Дунавската дивизия.

Трѣбва да се подчертае, че, следъ поражението на Сливница, всички сръбски дивизии отстъпиха на границата, а само Дунавската дивизия остана при Драгоманъ. Това се дължи въ голѣма степен на обстоятелството, че ротмистъръ Бендеревъ спре безъ никаква нужда преследването.

Загубитѣ на Дунавската дивизия въ тридневния бой, по сръбски източници, не надминаватъ 800 души.

Заклучение.

Отъ гореизложеното, а сжщо така, като се има предвидъ и официалното издание на историята на Сръбско-Българската война, може да заключи:

1. Че бележкитѣ на г. Бендеревъ не посочватъ нито единъ документиранъ фактъ или твърдение, които да измѣняватъ и най-малко или да допълнятъ изложеното въ официалната история.

2. Че тѣ съдържатъ множество голословни самохвалства за сжщия въ качеството му на началникъ на дѣсния флангъ на Сливнишката позиция на 5., 6., и 7. ноемврий, които сж въ състояние да заблудятъ обществото, което не може да проникне въ документитѣ на Военно-историческата комисия. Напротивъ, сжщиятъ е проявилъ на Сливница редъ отрицателни качества и като подчиненъ, по отношение на Висшето командуване, и като командиръ, по отношение на повѣрениитѣ му части и заповѣданитѣ му задачи, които прояви биха могли да бждатъ гибелни за сражението на Сливница и оттамъ — и за изхода на цѣлата война

В. И. К. се видѣ принудена отъ самия г. Бендеревъ да изложи тѣзи прояви, защото последниятъ не само, че си приписва безгранични заслуги, безъ никакво основание, но сжщо така употребява всички условия, за да засѣнчи дейността на по-голѣмата частъ отъ умрѣлитѣ първи командири въ Сръбско-Българската война. Що се касае до животѣ, по отношение на тѣхъ той се изказва крайно ласкаво. По този начинъ той се обезпечава напълно, защото мъртвитѣ не ще могатъ да се защитятъ, а животѣ не ще иматъ причини да го опровергаватъ. Но, за да не остане длъженъ на чувството на колегиалностъ, той възвеличава безгранично заслугитѣ на началника на артилерията въ армията, капитанъ Олимпий Пановъ, неговъ колега и съмишленикъ въ детронирането на Князь Александъръ.

Военно-историческа комисия.

